دگردیسی

له ناڵەجودایی دا، خوێندنەوەیەکی فەلسەفی- فێمینیستی

شەهلا دەباغی

شەوێکی ساڵی 1974ـە. شاعیری کورد، سەید محەممەدئەمین شێخولئیسلامی، ناسراو بە هێمن (1921-1986) لە وڵاتی غەریب، لە بەغدا، شیعرێک دەخولقێنێ: ناڵەی جودایی. هێمن خۆی دەنووسێ: ئەگەر ئەو شەوە، مثنوی مولاناجلاالدین رۆمی بلخی (1207-1273)م لەلا بایە، شایەد شیعری ناڵە جودایی‌یم نەنووسیبا. (چەپکێ گوڵ، چەپکێ نەرگیز، ل.85).

ئەو شەوە لە تەنیاییدا، هێمن بیر لە ژیانی خۆی و گەلەکەی دەکاتەوە. هەست وەهەژین دێت. بە 109 بەیت، مەستییەک "خود"ی شاعیر دادەگرێت کە سەرەنجام شاعیر لە ئینسانێکی ماندوو ڕا دەگۆڕێت بۆ ڕۆحێکی هێندە ئازاد و سەروەر کە ئامادەیە پرواتەوە ناو باوەشی زەوی و لە مەرگ نەترسێ. شیعرێک کە دەبێتە ناسراوترین شیعری شاعیر لە سەراسەری کوردستان. شیعرێک پڕ لە دژایەتی لەنێو دەقدا بەڵام سەرەنجام یەککگرتوو. شیعرێک کە تایبەتمەندییەکانی شاعیر وەک تاک و گەل لە خۆیدا کۆدەکاتەوە.

هێمن بەگوێرەی وتەکانی خۆی ژیانی زۆر پێخۆشە. بەڵام ژیانێکی پڕ لە خەبات و کۆسپ و نەهامەتی هەڵدەبژێرێ (تاریک و ڕوون، ل. 44). هێمن ڕەنج دەبا بەڵام نەک ڕەنج بۆ ڕەنج بەڵکو ڕەنجێک کە وا لە ئینسان دەکا تا بتوانێ سنوورە دەستکردەکانی سیاسی و کۆمەڵایەتی ببەزێنێ.

هەوڵی من لەم کارەدا ئەوەیە کە دەق (تێکست) بکەمەوە و چاو لەوە بکەم چۆن سابجێکت لەنێو '"خواست"ویست" سەردەردێنێ و چۆن'خود'ی شاعیر لە پرۆسەیەکدا دەگۆڕێت و 'دگردیسی' ڕوودەدا. هەروەها خوێندنەوەیەکم دەبێ لەسەر کاریگەریی دەقەکانی تر (intertextualitet) لەسەر دەقی ناڵەی جودایی.

میتۆدی کار خوێندنەوە و کردنەوەی دەق (هێرمێنۆتیک)ە لە ڕوانگەیەکی فەلسەفی - فێمینیستی. ڕوانگەی فێمینیستی تاسەی شاعیر بۆ دایک و وڵات دێنێتە بەر باس. ئەو بەشە لەژێر کاریگەری بیر و بۆچوونەکانی ژولیا کریستێڤادایە.

شایانی باسە کە بڵێم پێمخۆش بوو شیعری سووری دەوران بێنمە بەر هەڵسەنگاندنێکی ئەدەبی و چاو لە دوو چەمکی چین و ژێندەر بکەم بەڵام بەداخەوە ئەو دەقە نەکراوەتە سویدی یان ئینگلیزی. هەر بۆیە ناڵەی جودایی‌م هەڵبژارد کە پێشتر (1991) کراوەتە سویدی.

سەرچاوە و ماتریال

سەرچاوە بۆ ئانالیزی دەقی ناڵەی جودایی، کتێبی ناڵەی جودایی ساڵی 1979 چاپی بەغدایە. ئەو شیعرە لەلایەن فەرهاد شاکەلی و Bo Utas پرۆفیسۆری زمانناس کراوەتە سویدی. ئەو شیعرە لە کتێبی بۆنی هەورەکانی وڵاتی من دا (1991) ستۆکهۆڵم، چاپکراوە. کتێبی بۆنی هەورەکانی وڵاتی من سی شیعر لە چاردە شاعیری کورد لەخۆدەگرێ کە کراونەتە سویدی. بەداخەوە تەنانەت یەک شیعری شاعیرێکی ژنی تێدا نییە. تۆ بڵێی ساڵی 1991 ژنێکی شاعیرمان نەبووبێ کە شیعرەکەی بۆ ئەوە شیابا کە لەو کتێبەدا چاپ کرابا؟

ژیان و بەرهەمەکانی هێمن

بەشی ژیان و بەرهەمەکانی هێمن کە 2 لاپەڕەیە وەرنەگێردراوەتە سەر کوردی چونکە زۆربەی خوێنەران هێمن زۆر باشتر لە من دەناسن. پێمخۆشە باسی ئەوە بکەم کە لە کارەکەمدا قامکم لەسەر ئەوە داناوە کە هێمن لە ساڵانی کۆتایی تەمەنیدا بەهۆی پیری و نەخۆشی لە مەهاباد و ورمێ نیشتەجێ بوو و هێزە سیاسییە کوردییەکان، بەهۆی هاوکاریی کورتخایەنی هێمن لەگەڵ هێندێک بیری سیاسی ، هەڵسوکەوتێکی نالەباریان لەگەڵ هێمن کرد. خۆشبەختانە ئێستا زۆر کەس و لایەن هێمن بە شاعیری نەتەوەیی ناودەبەن.

لێکۆڵینەوەکانی پێشوو

بەرهەمەکانی هێمن هەروەک زۆربەی شاعیرانی کورد نەخراونەتە بەر لێکۆڵینەوەیەکی ئاکادێمیی ئەدەبی. تەنیا لێکۆڵینەوەیەک کە لە دونیای ئاکادێمیدا لەسەر بەرهەمەکانی هێمن کرابێ، تێزی ماستەری عوسمان دەشتی‌یە لە زانکۆی هەولێر بە ناوی هێمن، دەر بارەی بەرهەمە سیاسیی وکۆمەڵایەتییەکانی ئەو (2001) کە دواتر وەک کتێبک لە ساڵی 2003 لە سلێمانی چاپکراوە. ئەو تێزە باسی لایەنی ئێستێتیکی شیعرەکان ناکا و ئانالیزێکی ئەدەبی ناداتە دەست. عوسمان دەشتی لە پێشەکییەکەیدا باس لە لێکۆڵینەوەیەکی دیکە لە زانکۆی تەورێز دەکا کە بەئەنجام نەگەیشتووە، ئەویش لەلایەن مەحەمەد سەعید نەجاری بووە کە دواتر دەستنووسەکان دراونەتە عوسمان دەشتی. دیارە دەتوانین بزانین و یان شک بکەین کە نووسینی بابەتێکی وا بۆ بەئەنجام نەگەیشتووە. هێندێک گۆڤار و سەرچاوە لە کتێبەکەی عوسمان دەشتی‌دا هاتووە کە بۆ من لە ستۆکهۆڵم دەستنەدەکەوتن. تێزەکەی عوسمان دەشتی لە سێ بەش پێکهاتووە: بیۆگرافی، لایەنی سیاسیی بەرهەمەکانی هێمن و لایەنی کۆمەڵایەتیی بەرهەمەکان. هەروەها هێندێک نامە و وێنە لە کتێبەکەدا هاتوون.

من بۆ نووسینی ئەم کارە ڕووم لە زۆر کەس و لایەن و کتێبخانە کرد کە ئەگەر شتێکیان لا دەستکەوێ بتوانم کەڵکی لێوەربگرم کە بەداخەوە هیچ شتێکم دەستنەکەوت. ئەو شتانەیش کە لەسەر سایتەکان و یان وەک کتێبی بیرەوەری هەن لە باسێکی ئەدەبی و تێکست ئانالیزدا خۆ نابیننەوە. هەر بۆیە لە کاری مندا کەڵکیان لێوەرناگیرێت. کەوایە تەنیا سەرچاوە بۆ ئەو کارە هەمان کتێبی ناڵەی جودایی (1979) چاپی بەغدایە.

شیعری ناڵەی جودایی بە سویدی

لە Med andra ord (1998) (بە واتایەکی تر) باس لە گیروگرفتی وەرگێڕانی تێکستی ئەدەبی دەکرێت. ئایا وەرگێڕان هەمیشە دەستدەدات؟ Lars Kleberg باس لەوە دەکات کە کاری وەرگێڕان هەم دەکرێت و هەمیش ناکرێت. Roman Jakobson نوێنەرایەتی ئەو بۆچوونە دەکات کە 'تجربەهای شناختی/ ئەزموونە شوناسییەکان' دەکارێ وەرگێردرێتە سەر ئەو زمانانەی کە هەن گەرچی ترسی ئەوە هەیە دەق بکەوێتە بەر زەرەر. ئەو زەرەرەیش لەڕێگەی قەرزکردنی وشە، تەفسیر و دوبارە وەرگێڕان چارەسەردەکرێت. Walter Benjamin وەرگێڕان وەکو فۆرمێك باس دەکات کە دەبێت بگەڕێینەوە بۆسەر دەقی ئەسڵی (ئۆرجینال تێکست). لە وەرگێڕاندا ناکرێت هەموو بەشەکانی دەق بە تەواوی ڕابگیردرێن بەڵام دەتوانین ڕێگەیەك لە زمانی دووەمدا بدۆزینەوە کە 'زایەڵەی دەقی ئۆرجینال' بدەینە دەست. (ل. 135-141)

Bo Utas، زمانناس، باس لەوە دەکات کە شیعری کلاسیک لەو ڕێگەوە دەناسینەوە کە دوو میسرەعی هەیە کە هەر کام بناغەیان لەسەر 8 تا 16 هجا/ سیلابە. هەموو وەرگێڕێک دەبێ لە بەرامبەر ئەوەی کە ڕیتمی میسرەع لەسەر هیجای کورت و درێژ دادەمەزرێ، هەڵوێست بگرێ. وەرگێڕانێک سەرکەوتوو دەبێ کە لە نێوان ئەمانەتداری بۆ ئۆرجیناڵ و کارتێکردنی/ ئێفێکت زمانی دووەمدا سازانێکی هونەرمەندانە دروست بکات.(ئایا دەتوانین شیعری فارسی وەرگێڕین؟ Kungl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet. Uppsala. 1993، ل. 88).

ناڵەی جودایی شیعرێکە کە لەژێر کاریگەری مثنوی مولانادا (1207-1273) نووسراوە. بەیتەکانی هەوەڵی مثنوی بەم شێوەیە دەستپێدەکەن:
بشنو از نی چون حکایت میکند
از جداییها شکایت میکند
کز نیستان تا مرا ببریدەاند
در نفیرم مرد و زن نالیدەاند
سینه خواهم شرحه شرحه از فراق
تا بگویم شرح درد اشتیاق
هر کسی کو دور ماند از اصل خویش
باز جوید روزگار وصل خویش
/.../
ناڵەی جودایی، 218 میسرەع واتە 109 بەیتە کە هەر میسرەعێک لەسەر وەزنی فاعلتون فاعلتون فاعلت واتە 11 سیلاب دانراوە.
لە وتارێک لەژێر ناوی "ئایا دەتوانین شیعری فارسی وەرگێڕین؟" پرۆفیسوور ئۆتاس باس لەوە دەکا کە هەموو هەوڵێک بۆ وەرگێڕانی تایبەتمەندییەکانی مێلۆدی شیعری فارسی مەحکوم بە شکانە. (ل.91).
بەگشتی دەتوانین بڵێین کە وەرگێڕانی ناڵەی جودایی بۆ سویدی، لە سەر زایەڵەی دەق و لەڕێگەی قەرزکردنی وشە و دوبارەنووسینەوەی مانا ڕاوەستاوە و زۆر جار مۆسیقا و ئاهەنگی شیعرەکە لەدەستچووە. (بەیتەکانی 19، 25 و 96 تەرجەمە نەکراون.)
نادەقیقترین بەشی وەرگێڕانەکە، وەرگێڕانی سەردێرە کە کراوەتە "ناڵەی ڕەهاکراوێک" (بۆنی هەورەکانی وڵاتی من، ل. 63) و هەروەها زۆر جار وشەی "جودا" لە دێڕەکانی تردا، مانای تری پێبەخشراوە. وەرگێر مانای "ناڵەی جودایی" بە "ناڵەی ڕەهاکراوێک" واتە ناڵەی کەسێک کە تەریككرابێ و لە خۆ دوورکرابێتەوە شووبهاندووە بەڵام بە پرِوای من شاعیر ڕەها نەکراوە بەڵکو شاعیر هەڵیبژاردووە کە بچێتە تاراوگە و غەریبی نەک ئەوە کەسێک لە خۆی دووری کردبێتەوە. هەر بۆیە من مانای "ناڵە جودایی"م ڕوونکردۆتەوە. جیاوازی نێوان مانای "ناڵەی جودایی" و "ناڵەی ڕەهاکراوێک" فەرقی نێوان 'ویست' و 'نەویستن'ـە. جیاوازی نێوان ئیرادە و بێ ئیرادەییە. هەروەها لە باری تەرکیبی وشە و ساختاری زمانەوە "ناڵەی جودایی" فەرقی هەیە لەگەڵ "ناڵەی ڕەهاکراوێک".
مێتود

هێرمۆنێتیک باس لە کردنەوەی تێکست، خوێندنەوە و بەرداشت دەکا. خوێندنەوەی دەق دەگەڕێتەوە سەردەمی یونانی کۆن و هەروەها لە ڕووی پراکتیکییەوە ڕیشەی لە خوێندنەوەی دەقەکانی ئینجیلدایە و دواتر لەڕێگەی ستروکتورالیستەکانەوە بە ئێمە گەیشتووە.
ئاندێش ئوولسۆن لە کتێبی تێکستی نەناسراودا (1998) وەک گادامێر و هایدەگێر لەسەر ئەو باوەڕەیە کە وەڵامێکی تەیارمان بۆ دەق نییە. گادامێر خوێندنەوەی دەق وەک دیالۆگ دەبینێ. خوێندنەوەی دەق گەرچی وەک بازنەیەکە بەڵام ئێمە تەنیا گومانێک دەکەین لەڕێگەی ئەوەی کە پێوەندی و دژایەتی ناو "کل" و "جزء" لە دەق دێنینە بەر ڕۆشنایی. وەدەستهێنانی مانا لە بازنەیەکی هێرمۆنێتیکیدا بە 'بازدانی خەیاڵ' دەکرێ. کاتێک ئێمە دەقێک دەخوێنینەوە، هەوڵدەدەین کە بەرداشتێک هەڵێنجێنین کە هەرگیز ئەو بەرداشتە بە مانای بەرداشتی کۆتایی و تاکە خوێندنەوە نییە. هەمیشە ئیمکانی ئەوە هەیە کە مانای تازە بدۆزینەوە بەتایبەت کە ئەو کەسانەی دەق دەخوێننەوە جیاوازن و پێشینەی جیاوازیان هەیە و بە توانایی کەلتوری و پێشزێهنییەتێک کە هەیانە لە خوێندنەوەی دەقدا بەشدارن.
Mimesis و شێوەی خوێندنەوەی تێکستی ئەدەبی لەلایەن ئێریک ئاورباخ سەرچاوەیەکی ئیلهام بوو بۆ خوێندنەوەی من لە ناڵەی جودایی. بە گوێرەی خوێندنەوەی Paul de Man لە Mimesis دەکرێ'هەمیشە لە دەقەوە دەستپێبکەین چونکە دەق دەتوانێ هەموو تیۆرییەکان تێپەڕ بکا'.(Mimesis، ل. 7).
تیۆری
ناڵەی جودایی هەڵگری هێندێک خاڵی دژبەیەکە. هەر بۆیە دەبێ لە گۆشەنیگای جیاواز ڕا ئانالیز بکرێت. من لە چەند چەمکێك بۆ هەڵسەنگاندنی ئەو شیعرە کەڵک وەردەگرم.
1. کۆرا، ئابێکشوون
'دروستبوونی سابجێکت' لە تیۆرییەکانی پسیکۆئانالیزدا جێگایەکی تایبەتی هەیە.
پسیکۆئانالیز سەبارەت بە تێکست (دەق) و گوتار هەڵوێست دەگرێ بۆ ئەوەی بتوانێ بگاتە هەست و ئەزموونەکانی سابجێکت.
ژولیا کریستێڤا، تیۆرییەکانی فرۆید دەربارەی ناسنامە کە لەگەڵ هەم دایک و هەم باب پێناسە دەکرێت، تایبەتمەندیی زمان کە هێتروژێنە و هەروەها پێوەندی نێوان 'خودئاگا و'ناخودئاگا' و پێوەندی نێوان خەون و ناوەڕۆکی خەون و هەروەها تیۆرییەکانی ژان لاکان، لە کاری خۆیدا پەرەپێدەدا بۆ ئەوە کە تێکستی ئەدەبی و سابجێکت بێنێتە بەرباس[1].
خەون بۆ فرۆید بە مانای ئەوەیە کە بە وێنە بیردەکرێتەوە. ڕەوانی ئینسان بەگوێرەی فرۆید وەک دەقێکە\'بڵاو و پڕ لە دژایەتی و ناتەبایی‟'. بە ڕای لاکان "خود" کاتێک دروست دەبێ کە دێتە ناو نەزم و سیستەمی زمان و کەلتور.
کریستێڤا قامک بۆ ئەوە درێژدەکا کە دروستبوونی سابجێکت زۆر زووتر - پێش هاتنی منداڵ بۆنێو سیستەمی زمان دروست دەبێ. واتە پێش قۆناغی ئاوێنەیی، کاتێک منداڵ و دایک پێوەندییەکی سێمیۆتیکیان هەیە. کاتێک گەرمای دایک، '‟نوختەی قەراردادی‟'یە و دایک و منداڵ یەکن و هێشتا منداڵ خۆی جیا نابینێ.
"خودی شاعیرانە" خودێکی ئاڵۆزە کە لە گۆڕاندایە و لەنێو '‟ویست‟' و '‟کەمایەسی‟'یەک سەردەردێنێ: کەمایەسی ئەشق. زمان بۆ شاعیر تەنیا

نیشانە نییە، بەڵکو استدعا/ بانگەشەکردن/ خواست، ویست و داوایەکە بۆ ئەو کەمایەسیپە. دەقی شاعیرانە کە بە "ساتێکی تایبەتی قەیران" بەستراوەتەوە، بالقوە هەڵگری جەستەیەکی دایکانە (سێمیۆتیک/ ڕەمزی)یە، کە بەرامبەرە لەگەڵ زمان/ سیستەمی نیشانەیی. هەست، ڕیتم و طنین/ زایەڵە لە توخمی/ عنصرێکی دایکانەوە کە وەک مەترسییەك بۆ زمان دەبیندرێ، سەرچاوەدەگرن. کریستێڤا ئەو ئیمکانی دەرپرینە ناودەنێ Chora "کۆرا"[2] کە تایبەتمەندی ژنانەی هەیە و بەتەواوی ڕەمز و نەگوتراوانەی نێوان خەتەکانی دەق/ بینامتنی دەگوترێ. کۆرا تیۆرییەکی سەرەتاییە کە لەو جێگایەی کە مانا لە دەقدا بێدەنگ دەکرێ و یان قەت نەبووە، مانا دەبەخشێ.
کاری شاعیرانە/ هونەرمەندانە دەبێتە هەنگاوهەڵگرتن و بزاڤێك لە کاتی مەیل و دڵتەنگی شاعیرانەدا بۆ گەیشتن بە قارەی دایک کە سیستەمی زمان لە کەناریدا تێپەڕ دەبێ. شاعیر لە "ساتی قەیران"دا، لە سنوورەکانی نێوان ڕەمز/ سروشت و سیستەم/ کەلتوردا، خۆدەبینێتەوە و بەم جۆرە "دیسکۆرسی مێژوویی" دەق لەقاودەدا. شاعیر وەک منداڵ کە بۆ وەدەستهێنانی کەسایەتی[3] خۆی لە فازی خۆجیاکردنەوەدا هەوڵدەدا و سابجێکت خۆی بە ئافەرینشی هونەری خۆی دروستدەکا. شاعیر زیاتر لە کەسانیتری کۆمەڵ، بە نووسینی خۆی، خۆی بە فازی دووانەیی بەڵام ناتەبا پێوەند دەداتەوە واتە ئەو فازە کە منداڵ هەم دایکی خۆشدەوێ و هەم دەخوازێ خۆی لێ جیابکاتەوە.
لە نەبوونی ئەشقدا سابجێکت لە گەرمای دایکانە دەگەڕێ کە سەرچاوەیەکە بۆ خوڵقاندن. سابجێکت لە "پرۆسە"دا دروست دەبێ. مەبەستی کریستێڤا لە پرۆسە گۆران و پێشکەوتنە. هەموو تێکستێک وەرگێرانی ئەزموونەکانی سابجێکتە، ئەو ئەزموونانە کە لەسەر شانۆ دادەندرێن و ساختاری هەردوو زمان و ڕەوان دەگۆڕن. "ناخودئاگا" پایەی دەقی ئەدەبییە. دەقی ئەدەبی کارێکی بەمانایە کە "ئەزموونە هەستییەکانی سابجێکت" خۆیان لەو پرۆسەیەدا نیشاندەدەن.
چەمکی abjektion گرینگییەکی تایبەتی لە تیۆرییەکانی ژولیا کریستێڤادا هەیە. ئابێکشوون لە وشەی abjiceraوە دێت کە بە مانای فڕێدان و لە خۆ دوورکردنەوەیە. ئەو چەمکە باس لە فازێکی پێشکەوتن دەکا. سابجێکت کاتێک دروست دەبێ کە خۆ لە جەستەی دایک جیادەکاتەوە واتە هاوکات کە منداڵ شیفتەی جەستەی دایکە، لێیشی بێزارە. کاتێک زمان دێتە ناو دونیای منداڵ و دەستی باڵا دەگرێ، "کۆرا" وەپشتگوێ دەخرێت. "ویست" لە "خود" دوور دەبێتەوە و "خود" دەکەوێتە قەیرانەوە. ئابێکشوون، بە ڕای کریستێڤا، سەرچاوەیەکی تاریک و مەڕمووزە کە لە پرۆسەیەکدا منداڵ خۆی وەک سابجێکت دەبێنێ و خۆ لە مبداء/ سەرچاوە و ڕیشە جیادەکاتەوە. کریستێڤا دەڵێ کە ئابجێکشوون دەتوانێ دەست بۆ قەتڵ بەرێ. ئابێکشوون کاردانەوەیەکی بەزەبروزەنگە، ترسە، هەستێکە کە منداڵ لە دایک جیادەکاتەوە. ئابێکشوون کە لە هەموو کەلتورەکانی جیهاندا بەدیدەکرێ، "ئەزمە/ قەیرانێکی نارسیست"یە بەڵام لە هەمان کاتدا هەلومەرجێک دەخوڵقێنێ کە هەست وەرگێردرێتە سەر نیشانە و زمان. زمان، بەگوێرەی وتەکانی کریستێڤا، جەستەیەک دروستدەکا کە ئەزموون و خەمۆکی سابجێکت خۆی تێدا دەبینێتەوە ئەگینا شاعیر دەکەوێتە ناو دونیای مەرگ. زمان ئیمکانی زیندوومانەوە دروستدەکا.

2. نێهێلیسمی شاعیرانه
نێهێلیسم بۆشایی و خەونێکە کە لەوێندەرێ "خود" تەنیا یاسایە. لەو بەتاڵییەدا ژیان تەنیا ورشەیەکە، دونیایەک کە لە پشت ئەو هیچ شتێک وجودی نییە. لەو جیهانەدا هونەر، یا وردتر بڵێین شیعر، شوێنێکی تایبەتی دەدا بە گەڕانی بێکۆتایی ئینسان. خودی هونەرمەند و شیعر زیاتر لە هەموان خۆیان لە "ڕەها/ مطلق" نزیک دەکەنەوە. نێهێلیسم سەروژێرکراوی "ایدەئالیسم مطلق"ـە کە ئینسان دەکاتە "بوونەوەرێکی ڕەها" واتە جۆرە خودایەک. بەڵام چۆن "بمر/ فانی" و "نەمر/ جاودانە" لێک گرێدەدرێ؟ ئەوە تەنیا لەڕێگەی فانتازی/ خەیاڵ دەکرێ کە تەعبیر لە ئازادییەکی ڕەها و گەڕانی ئینسانە بۆ تێپەڕکرنی سنوورەکانی مێتافیزیک و سروشت. تەنیا لەڕێگەی زمان و شیعر دەکرێ "مطلق" خۆی نیشان بدا و خداگونگی/ خوائاسابوون تەنیا لەنێو شیعردا دروست دەبێ.
Jean Paulی ئاڵمانی چەمکی "نێهیلیسمی شاعیرانە"ی لە سەرەتای 1800 هێنایە کایە.چەمکی"هیچ" ڕۆڵێکی ناوەندیی لە نێهێلیسمی شاعیرانەدا هەیە. ئاندێش ئوولسۆن لە کتێبی Läsningar av Intet 2000 سەرنجی خوێنەران بەرەو ئەوە ڕادەکێشێ کە لە سەردەمی ڕۆمانتیکدا جۆرێک لە ئایین هاتە کایەوە کە شیعر جێگای تیۆلۆژی دەگرێتەوە و شاعیر لە ساتێکی قەیرانیدا و لەڕێگەی خولقاندن حەقانییەت دەدا بە خۆی واتە "مشروع کردن خود". چەمکی نێهێلیسمی شاعیرانە دیاردەیەکە کە بە درێژایی مێژوو لە سۆفۆکلۆسـەوە تا تۆلستۆی دەبیندرێ.
3. خواست، ویست، ئارەزوو/ Wants
بەڕای شۆپێنهاوەر (1788-1860) "ویست" ئەو هێزەیە کە هەموو جیهان بەرەوپێش دەبا. هەموو جیهان "مەفعول/ ئابجێکت"ێکە بۆ سابجێکت واتە مەفهوم/ بەرداشتێک. کتێبی شۆپێنهاوەر، جیهان وەک ویست و مەفهوم، باسی تەجرەبەکرنی جیهان دەکا. لەو جیهانەدا "ویست" حاکمە و سابجێکت لەڕێگەی مەفهوم/ برداشتەوە درووست دەبێ. ویست لای شۆپێنهاوەر وەک "ئیدە"ی ئەفلاتوون و چەمکی Das Ding An Sich واتە "شیئ در خود"ی کانت کە ئەوەیش بەو مانایەیە کە خوایەک حاکمی جیهان نییە بەلکو "خواست و ویستێکی کوێر" دەسەڵاتی لەدەستگرتووە. چەمکی ئیدەی ئەفلاتون و "برهمان"ی هیندویسم کە جەوهەرێکی ئەزەلی و ئەبەدین لەنێو چەمکی "ویست"دا هەن. ویست مەزنێکی ڕەها نییە بەڵکو هەمیشە لە گواستنەوەدایە. شۆپێنهاوەر پێیوایە کە ئینسان بەردە و بەندەی "ویست"ـە و "ویست"یش لە خۆیدا هیچ ئامانجێکی نییە بەڵام "موضع متافیزیکی" شۆپێنهاوەر کە ژیان وەک "ڕەنج" دەبینێ، بەدوای دینێکی تازەدا ناگەڕێ، بەڵکو فەلسەفەی شۆپێنهاوەر گەڕانە بەدوای حەقیقەت لەوپەڕی ڕەمز و میتۆلۆژییەکان. "ویست" بەبێ پشودان دەگەڕێ و وەک "پرنسیپ تکامل" دەبیندرێ کە ئەوەیش "ویست بۆ ژیان"ـە. ئینسان لەڕێگەی "ویست"ـەوە بوونی هەیە. "ویست" دەبێتە ذات/ جەوهەر و هەموو ویستێک لە نیاز و زەروورەتێک سەرچاوە دەگرێ، لە ئیشتیاقێکی نابینا. دوای دابینکردنی هەر ئارەزوویەک، ئارەزوویەکی تر سەرهەڵدێنێ.
"ڕەنج" ڕۆڵێکی سەرەکی هەیە لە فەلسەفەی شۆپێنهاوەر وکاراکتەری خواست لەڕێگەی ڕەنجەوە دیاریدەکرێ. ئێمە دەرد دەناسین بەڵام هەست بە بێدەردی

ناکەین. دەرد هاودەمی ژیانە و ڕەهایی لە مەرگدا دەدۆزێتەوە. ویست وەک هێزی بەرەوپێشبردن هەڵگری جۆرێک لە "سلووک و خەڵوەتە" واتە هونەرمەند دەگەڕێتەوە بۆ ناخی خۆی و لە شتە ڕووکەشییەکانی جیهان دادەبڕێ و نیگەرانی قەزاوەتی خەڵک نابێ. شۆپێنهاوەر هونەر وەک ڕێگا و شێوەیەکی تایبەت کە جیهان دێنێتە ژێر سەرنج دەبینێ. هونەر ئیمکان دەدا هونەرمەند هەموو شتە ناگرینگەکان جیادەکاتەوە و تەنیا "'ئیدە"' لەنێو هونەری خۆیدا نیشان بدا.
بۆ شۆپێنهاوەر مۆسیقا بەتایبەتی دەتوانێ شادی، خەم و ئارامی خاتر دەرببڕێ. مۆسیقا فۆرمێکی گشتی دەربڕینە بۆ دەروونی‌ترین جەوهەر و "ماهیت"ی ئینسان. ئەو جەوهەرە لەڕێگەی هونەرەوە، وردتر بڵێین لەڕێگەی شیعرەوە، دێتە ناسین و ئەزموونەکانی تاک شەرتی پێویستن بۆ تێگەیشتن لە شیعر و مێژوو.
4. جیهانی دیۆنیسی
لای نیچە، هەروەک شۆپێنهاوەر، چەمکی ڕەنج ڕۆڵێکی گرینگی هەیە بەڵام لەلای نیچە ئەو چەمکە هیچ مەبەست و مانایەکی نییە. نێهێلیسمی نیچە لە ترادیسیۆنێکی یونانییەوە دێت و Tragedy دەبێتە دایکی فەلسەفە. نیچە پێیوایە کە بەدوای "مەرگی خوا"، "'ویست بۆ دەسەڵات"' جێگای نێهێلیسم دەگرێتەوە. بەپێی وەهای گوت زەردەشت ئینسان شتێکە کە دەبێ بەسەریدا زاڵ بی. "ابرانسان/ ئینسانی والا" بەرئەنجامی گۆڕانی ڕۆحی ئینسانە لە پرۆسەیەکدا، کاتێک ئینسان بە ویست و هێزی خۆی شۆڕش دەکا و خۆی ئازاد دەکا. لەو پرۆسەیەدا ئینسان شێواوی و بێ‌نەزمی دەکاتە آفریدن/ خوڵقاندن. لە گواستنەوەی ڕۆح بەرەو ئینسانی والا سێ فاز تێپەڕ دەکرێ: وشتر، شێر و سەرئەنجام منداڵ. منداڵ ئینسانی والایە و بێتاوانە واتە بوونەوەرێکی پیرۆزە کە دەتوانی "بەڵێ بە ژیان" بڵێت.
نیچە پێیوایە کە ئینسان مانیفێستێکە لە مۆسیقای "'ویست"'. بۆ ڕوونکردنەوەی ئەوەیش لە زاییش تراژدی‌دا نیچە لە دوو مێتافۆری ئاپۆلۆ و دیۆنیسۆس کەڵک وەردەگرێ. دەکرێ ئەو دوو توخم/ عنصرە وەک دوو جیهانی جیاوازی هونەری خەون و مەستی ببینین: لە خەوندا ئەو دوو خوایە، ئاپۆلۆ و دیونیسۆس، خۆیان بە ئینسان نیشان دەدەن. ورشەی جوانی جیهانی خەون پێشفەرزێکە بۆ هونەر، شیعر و نەقاشی. ئینسانی هونەرمەندی خوڵقێنەر بە وردییەوە چاودێری دەکاتە سەر وێنە دۆستانە و یان خەمۆکانەی جیهانی خەون و بەرداشتی خۆی لە ژیان تەرجەمە دەکا.
دیۆنیسۆس نوێنەری بێ‌فۆرمی‌یە لە ژیان بەڵام هاوکات بناغەیە بۆ هەموو فۆرمەکان. ئاپۆلۆ هەوڵدەدا تا جیهانێکی استوار/ سەقامگیر لەسەر شێواوی ساز بکا. دیۆنیسۆس لە پرەنسیپدا هەر هەمان "ویست بۆ دەسەڵات"ـە. دیۆنیسۆس هەم دەرد و هەم مەرگ لەخۆدەگرێ کە سەرچاوەی هێزی ژیانن. ئاپۆلۆ ماسک/ دەمامکی دیۆنیسۆسـە. ئەو دووانە پێکەوە هاوکاری و چاوەدێری یەکترین دەکەن.
لە جیهانی دیۆنیسۆس‌دا ئینسانی خوڵقێنەر واسطە/ ئاڵقە و هۆیەکە بۆ گواستنەوەی بەردەوام لەلایەن ویست. هونەرمەند دەبێتە سابجێکتیکی ڕەها/ مطلق واتە هاوکات هەم سابجێکت و هەم ئابجێکتە. بە ڕای نیچە لەو دووانەکردنەی جیهاندا، شیعر دەبێتە ڕێگەچارە.
بەشداریکردن لە جیهانی مەستانەی دیۆنیسۆسی یەکگرتنێکە کە دەگەڕێتەوە بۆ یگانگی و وحدتی/ یەکبوون لەگەڵ سەرچاوەی هستی/ بوون. مۆدێلی ئەو

ئیدیالەش تراژیدیای یۆنانی باستانە کە لەوێدا ئاپۆلۆ و دیۆنیسۆس، مۆسیقا و ئاواز، یەکدەگرن. نیچە پێیوایە کە کۆمەڵی ئینسانی دەکارێ لەسەر ئەو مۆدێلە دامەزرێت. مەبەستی نیچە ئەوەیە کە یۆنانییەکان ترس و هەراسیان لە دەسەڵاتی پڕسامی سرووشت تەجروبە دەکرد و بۆ ئەوە بتوانن خۆیان لەو ترسە دەربازبکەن کایەی خەیاڵی ئۆلەمپیادییان ڕێکدەخست. هونەر، وەک کایەی ئۆلێمپییەکان، بۆ ئەوەیە کە بتوانی بەردەوام بی لە ژیاندا. ئەو ویستە بۆ یەکگرتن لەگەڵ بوون و سروشت وا دەکا کە ئاوازێکی خەمگین ببێتە ستایشی ژیان.

نیچە "هاودەردی" وەک نەخۆشییەک و دوژمنی ژیان دەبینێ. ئەو بۆچوونەی نیچە دژایەتی هەیە لەگەڵ بۆچوونی شۆپێنهاوەر. شۆپێنهاوەر گریان وەک هاودەردی لەگەڵ "خود" و یان ڕەنگدانەوە و زایەڵەی هاودەردی دەبینێ. ئەوی کە دەگری و دەناڵێنێ هاودەردە لەگەڵ کەسانی دی. بە پێچەوانەی شۆپێنهاوەر، نیچە خۆشبینە بۆ ژیان. نیچە دەڵێ کە خودی هەستی و بوون لە خۆیدا پیرۆز و جوانە. لە ڕیگەچارەی نیچەدا ویستی هونەرمەندانەی دیۆنیسۆسی جیهان دەکاتە بەرهەمێکی شاعیرانە و ویستی ئازادی "آکت"ێک دروستدەکا. شێواوی وەک پایەی سەرەکی بوون، لە شیعر و مۆسیقادا، جیهان دەکاتەوە یەک. هونەرمەند وەک جۆرێک "دوزیستی" بە تایبەتمەندی دوگانە/ دوفاقەیی‌وە لە شۆرەکاتی دونیای مۆدێرندا خۆرادەگرێ و هونەر ڕۆڵێکی زەروور و پێویستی دەبێ بۆ زیندوومانەوە. هونەرمەند وەک بوونەوەرێکی "دوزیستی" دەبێتە هەڵگری هەم بۆشایی نێهێلیسم و هەم سڕ و ڕازی بوون. شاعیر بەبۆنەی گومان و ناسکی زیاتر لە فەیلەسووف درۆ دەکا بەڵام درۆ ئیلاهییە و بۆ هونەر پێویستە.

ئانالیز

Intertextualitet "نێواندەق/ بینامتنی"

کریستێڤا دەڵێ کە تێکست (دەق) لە دیالۆگ لەگەڵ تێکستەکانی دیدا دەخوڵقێت و ئەمەیش بەو مانایەیە کە هەموو دەقێک کارتێکردنی تێکستەکانی‌تری لەسەرە: ڕۆحی- ڕەوانی و کەلتوری، واتە لە "نێواندەق"دا تێکستێکی‌تر شکڵدەگرێ و بەم جۆرە هەر تێکستێک دەبێتە تێکستێکی تازە. کریستێڤا لەدرێژەدا دەڵێ کە ئێمە نابێ نێوان دەق وەک "نقد منبع" ببینین بەڵکو هەموو تێکستێک دەبێ وەک جۆرێک "پۆلیفۆنی لە تێکستی جۆراوجۆر بە ڕادەی جیاواز" بخوێندرێتەوە کە ئەو ئیمکانە بە دەنگی شاعیرانە دەدا کە شایەتی لەسەر مێژوو بدا.

هەروەک گوترا، ناڵەی جودایی چاولێکەرییکە لە مثنوی مولوی (1207-1273). "صوفیسم" لە سەدەی 900 لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست سەریهەڵدا و بوو بە شاخەیەک لە "عرفان". تەسەوف ڕێگەیەکی ڕۆحییە بۆ پێشکەوتن. بۆ سۆفییەکان ژیان کل/ گشتیکە کە ئامانجی یەکگرتنە لەگەڵ خوا. بە گوێگرتن لە دڵ ئینسان بەرەو "خود"ی باڵا دەڕوا. هەر ئینسانێک وەک نوێنەرێکی بێ هاوتا و بێ نەزیرە بۆ خداگونگی/ خوا ئاسایی، بۆیە ئینسان لە ناخی خۆیدا بەدوای خوا و حەقیقەتدا دەگەڕێ. "خود" هەوڵدەدا کە بگاتە خوا و خۆی تێدا بتوێنێتەوە. گرینگترین ڕێگەکانیش "ذکر" و خەڵوەتە. هەروەها سەما و موسیقا ڕۆڵی خۆیان هەیە لەو پرۆسەیەدا کە ئینسان دەبێتە ئاڵقەیەک بۆ گەیشتن بە خوا.

شایانی باسە کە لە نێوان "صوفیسم" و "Mysticism"دا جیاوازی هەیە.عرفان/ میستیسیزم زۆر گشتی‌ترە لە تەسەوف و لەنێو هەموو کەلتورەکانی جیهاندا

دەبیندرێ. لە جیهانی عیرفانیدا "کل" و "بوون" گرینگترین شتن و عیرفان زیاتر بۆچوونێکی فەلسەفییە بەڵام سوفیزم (لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست) لەژێر کاریگەری ئیسلامدایە و تەنیا ڕێگەیەکی ڕۆحی نییە بۆ گەیشتن بە حەق بەڵکو بۆتە بەشێک لە دین و لک و پۆی جیاوازی لێبۆتەوە کە بە "تەریقەت" ناسراون. لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا تەسەوف زۆر جار تێکەڵاوی دەسەڵاتی سیاسی بووە و دەروێشی خۆی سازکردووە و هەر بەو هۆیەیش کەوتۆتە بەر ڕەخنەی ڕۆشنبیرانە.
لە ڕۆژئاوایش چەند فۆرمی عیرفان دەبیندرێن. ئاندێش ئۆلسۆن لە کتێبی Läsningar av Intetدا باس لە دوو جۆر دەکا: پۆزێتیڤ کە خداگونگی/ خوائاسابوون لە چەمکی ئینسانیدا تەوسیف دەکا و جۆرێکی‌تریش کە نێگاتیڤە و خوا وەک شتێکی دوور و بێگانە کە خۆی بە ئینسان نیشان نادا، دەنرخێنێ.
تەسەوف بە باش و خەراپ کاردانەوەی هەبووە لەسەر شیعری کوردی. ماموستا مارف خەزنەدار باس لەو کاردانەوەیە دەکا: "کارکرنی سۆفیزمی کۆزمۆسی بەگشتی و سۆفیزمی ئیسلامی بەتایبەتی لە ئەدەبی کوردیدا لە سێ شیوەدا دەبینرێن، /.../:
"1. شیعری سۆفیزم (عیرفانی)
/.../
2. شیعری وەسفی سۆفیزم
/.../
3. شیعری دژی دەروێشیزم"
هێمن کە لە بنەماڵەیەکی ئایینییەوە دێ زۆر جار سۆفیگەرێتی و ئەو کەسانەی کە لە دین و باوەڕی خەڵک "سوءاستفادە" دەکەن دێنێتە ژێر ڕەخنە. هێمن بەردەوام لە شیعرەکانیدا لە نێوان شک و دیندا هاتوچۆ دەکا. هێمن لە سیمبۆل و ڕەمزەکانی ئیلاهی کەڵک وەردەگرێ بەڵام زۆر جار دین دێنێتە بەر ڕەخنە. ناڵەی جودایی لە چەند خاڵدا خۆی لە مثنوی جیادەکاتەوە:
لە ناڵەی جودایی دا "خود"ێک دێتە کایەوە کە لە نێوان دین و بێدینیدا لە هاتوچۆدایە. بۆ سۆفییەکان توانەوە لەنێو خوادا ئامانجە کەچی بۆ هێمن توانەوە لەنێو خاکی نیشتماندا ئاواتە. لە ناڵەی جودیی دا وشە دەبێتە جۆرێک لە"ذکر و نیایش" بۆ ئەو وڵاتەی کە شاعیر بەجێیهێشتووە[4]. شیعری ناڵەی جودایی بە ڕووکردن لە ساقی دەستپێدەکا:
ساقی‌یا! وا بادەوە، وا بادەوە
ڕوو لەلای من کە بە جامی بادەوە
موشتەری وەک من لە مەیخانێ کەمن
زۆربەیان شاد و بەکیف و بێ خەمن
مەی حەرامە بۆ سەهەندە و بێ خەمان
مەستی بێ خەم بۆچی بگرن یەخەمان؟ (کۆپلەی 1، ل. 12)
شاعیر بە وشەکانی خۆی دەسەڵات دەگرێتە دەست و یاسا دادەنێ: شەراب بۆ ئەو کەسانەی کە بێ خەمن و ڕەنجیان نەبینیوە، حەرام دەکرێ. ئەو یاسایە مغایرت/ دژایەتیی هەیە لەگەڵ ئیسلام کە بەگشتی خواردنەوەی شەراب حەرام دەکا. ئەوەیش لەوە سەرچاوەدەگرێ کە لە عیرفاندا خواردنەوەی شەراب بۆ ترانس و خەلسە کە بتگەیەنێتە خوا بەجۆرێک لە جۆرەکان ئازادە. شاعیر تەنیا

ئیزنی ئەوانە دەدا کە شەراب بخۆنەوە کە ڕەنجیان بردووە و کەسێک کە ڕەنجی نەدیوە تووشی تاوان دەبێ ئەگەر بێتو شەراب بخواتەوە.
لە ئیسلامدا هەموو جۆرە ئاکار و بیرکردنەوەیەک لە دەرەوەی ئیسلام بە "کفر" دادەندرێت. کاتێک شاعیر دەستدەکا بە وتوویژ لەگەڵ ساقی، پشت لە یاساکانی دین دەکا. لێرەدا دەسەڵاتی خوایی کە لە ناخی شاعیردا ڕەنگدەداوەتەوە و شاعیر یاساکانی خوا بە مەیل و خواستی خۆی دادەڕێژێتەوە و قەزاوەتەکانی شاعیر دەبنە پرینسیپ. ئەو پرینسیپە پۆزیسیۆنێک دروست دەکا لە نێوان خوا و ئینسان کە "خود" بەم جۆرە دەتوانێ یاساکان دوبارە داڕێژێ[5].
تێڕوانینی شاعیر لەسەر شەراب بە پێچەوانەی ئیسلامە. هەموو "خود"ی خەمۆک دەخوازێ کە لەڕێگەی مەستییەک و لە خەیاڵدا لەگەڵ سەرچاوەی شیعری و خۆشەویستەکەی و وڵات یەکبگرێتەوە. هەڵگرتنی وڵات بەگەرمی لەنێو دڵداو ئارەزووی یەکگرتنەوە لەگەڵ وڵات تێمێکە کە لە زۆربەی شیعرەکانی هێمن‌دا دەبیندرێ:
لە شاییدا لە وەختی هەڵپەڕینا
لە خۆشییدا لە کاتی پێکەنینا
لە کۆڕی ماتم و گریان و شینا
ئەمن ئەی نیشتمان تۆم هەر لەبیرە (تۆم هەر وەبیرە، دیوانی هێمن، ل. 110)
لە تێکستە ئۆریێنتالەکاندا ساقی هەمیشە فیگورێکی بەهێز بووە کە ئینسان ڕووی تێدەکا تا باسی خەمەکانی خۆی بۆ بکا. ساقی لەڕێگەی شەراب و بوونی خۆی دەبێتە هۆی ئەوە کە "خود" بڕواتە ناو پرۆسەی "دگردیسی". بەڕای من ساقی لە شیعری "ناڵەی جودایی"دا لە توخمی ژنانەیە. (لە وتوویژی من لەگەڵ چەند بەڕێزێک، هێندێک پێیان وایە کە ساقی پیاوە) ئێمە نابێ لەبیرمان بچێ کە ساقی لە کۆشکی میران لە زۆربەی ناوچەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا شەرابیان گێڕاوە و ژنانی ساقی سەمایان کردووە. لە دەیەی حەفتادا (سەردەمی نووسینی ئەو شیعرە) زۆربەی ساقییەکان کە لە مەیخانەکانی کوردستان کاریان دەکرد پیاو بوون. بەڵام ژنانی ساقی هەمیشە بووە بەتایبەت ژنانی ئەرمەنی کە لە مەیخانەکاندا مەییان گێڕواە. لە فۆلکلۆری کوردیدا زۆر گۆرانی بۆ ژنانی مەیگێڕ دەبیندرێ:
حیساو کتاو گەردم مەکە
حالم خراوە دەنگ مەکە
/.../
ئەمشەو وەجور شەراوەگەت
مەستت بکەم چۆ چاوەکەت
دەست خەی ئەرا لینگ کەوشەکەت
بووشی کڵاوە ئەرمەنی
(گورانی ئەرمەن لە سی‌دی حەمید حەمیدی، 2004)
یان لە گۆرانییەکی قەدیمیدا کە هونەرمەندی ناوداری کورد حەسەن زیرەک خوێندویەتی هاتووە:
جوتێ ساقی گوارەزێڕن
مەی لە مەیخانان دەگێڕن
ئاشقان لە دین وەڕدەگێڕن[6]

شاعیر فیگوری ساقی لە خەیاڵی خۆیدا دوبارە بەرهەم دێنێتەوە. ڕیتم و دیالۆگ لەگەڵ ساقی و ئەو تایبەتمەندیانەی کە شاعیر دەیخاتە پاڵ ساقی پێمان دەڵێن کە ساقی لە توخمی ژنە. وشەی "جوان" چەند جار لە کۆپلەی پێنجەم و شەشەمدا دوپات دەبێتەوە کە ئامانجێکی تایبەتی هەیە. ئەو ئامانجە کە تایبەتمەندی ژنانە لە بەرامبەر پیاوانێک دابنێت کە نرخی جوانی نازانن و لەگەڵ گەوهەر دەیگۆڕنەوە:

تۆش دەگۆڕیەوە دەگەڵ گەوهەر هونەر؟
کەنگێ گەوهەر جوانی کردن بەختەوەر؟
/.../
قەدری جوانی کوا دەزانێ ماڵپەرست!
جوانپەرەستە پیری خاوەن زەوق و هەست (ک. 5، ل.17)

و کەمێک دواتر:

نا مەچۆ، جوانێ مەچۆ، واوە مەچۆ!
تۆ فریوی زێر و زیوی وان مەخۆ!
ئەو هەوەسبازانە جێی متمانە نین
هەر دەزانن گوڵچنین و بەی ڕنین (ل. 17)

ساقی بە درێژایی مێژوو بە جوانی و حەقیقەت گرێدراوە. لێکبەستنەوەی ئەو دوو چەمکە، واتە جوانی و حەقیقەت، هەم لە ڕۆژهەڵات و هەم لە ڕۆژئاوا ئاشکرا و ڕوونە. ئیلهام و تایبەتمەندیی نەرمی ژنانە وا دەکا کە پیاوی جستجوگر/ توێژەر/ بگەڕ، ڕوو لە ژن وەک سەرچاوەیەکی بەهێز و پڕراز بکا. ساقی لە شیعری ناڵەی جوادییدا هەرگیز وڵامێک بە شاعیر نادا بەڵام بوون و نیگای خوائاسای ساقی، ڕووناکی دەخاتە نێو جیهانی شاعیر و دەرگا بۆ دونیایەکی تازە دەکاتەوە. شاعیر لە هەوەڵی شیعرەکەدا بە امر/ فەرمان لە گەڵ ساقی دەدوێت: "ساقیا وا بادەوە، وا بادەوە" بەڵام ئەو فۆرمە ئەمریە بە مانای کەمدیتن و ژێردەستبوونی ساقی نییە. ئەو فەرمانە لە تەمەنا و نیاز و ویستیك سەرچاوە دەگرێ کە ساقی یارمەتی شاعیر بدا تا بڕواتە نێو دونیای خەیاڵ. دواتر لە ناوەڕاستی شیعرەکە، واتە کۆپلەی پێنجەم، ناتەباییەک لەنێوان ساقی و شاعیر دێتەڕوو، کاتێک شاعیر ساقی تاوانبار دەکا کە فریوی زێڕ و زیوی خواردووە و ئەوەی لێ چاوەڕوان نەدەکرا چونکە ساقی لەخۆیدا بە هەڵگری جوانی و حەقیقەت ناسراوە. شاعیر ساقی پەنددەدا کە شەراب بۆ دەسەڵاتداران نەگێڕێ چونکە ئەوان بەدوای خرد/ هزردا ناگەڕێن. لەو بەیتەدایە شاعیر لەوپەڕی ناهومێدییە، هەر بۆیە ساقی دەشکێنێتەوە:

ساقییا! بۆ کوێ دەچی، بۆ کوێ دەچی؟
تۆش لەبەر ئەو ملهورانە ملکەچی؟
تۆش بە ڕەنگ و بۆی ئەوان خواردت فریو؟
چاوی تۆشی هەڵفریواند زێڕ و زیو؟
تۆش دەگۆڕیەوە دەگەڵ گەوهەر هونەر؟
کەنگێ گەوهەر جوانی کردن بەختەوەر! (ک. 5، ل. 16-17)

بۆ شاعیر وەک کەسێکی جستجوگر/ پشکێنەر، ساقی کە سیمبۆلی ئەشق و جوانییە و لە خۆیدا ئینسان بەرەو "حەقیقەت" دەبا، نابێ خەیانەت بە هونەر و حەقیقەت (کە پیاو پێناسە و تاریفی دەکا) بکا. Carin Fransen باس لەوە دەکا کە

ساختاری دەسەڵات لە هەوەڵەوە بە مانای ژێردەستبوونی ژنە ئەوەیش بەو مانایەیە کە سەلیقە و زەوق، حەقیقەت و جوانی لە بناخەوە لەلایەن پیاوەوە مانا دەکرێ. ژن/ جوانی لە پێوەندی لەگەڵ پیاو، "عملکرد/ کاربرد"ێکی هەیە، ئەویش ئەوەیە کە جوانی ویستی پیاو بەرەوپێش دەبا.
لێرەدا ئێمە دەبینین کە شاعیر لەبیریدەچێ چەند بەیت پێشتر ساقی تاوانبار کردبوو کە گوایە ساقی فریوی خواردووە. شاعیر دوبارە ڕوو لە ساقی دەکاتەوە و وەک پێشوو باوەڕی خۆی پێنیشاندەدا و لە دەستەکانی ساقی دەگەڕێ. ئێستا شاعیر خۆی دەشکێنێتەوە و داوای یارمەتی لە ساقی دەکا تا بتوانێ لەگەڵ خەمی خۆی بسازێ و "خود" ڕزگار بکا و دیسان بتوانێ لەنێو ئەو شک و گۆمانەدا باوەڕ بە ژیان و بوون بکاتەوە:
وا وەرە، دەی وا وەرە، نێزیک بە لێم
بمدەیە مەی، بمدەیە مەی تا دەڵێم:
"مست مستم ساقیا دستم بگیر
تا نیفتادم زپا دستم بگیر[1]" (ک. 6، ل.17-18)
لە نیوەڕاستی کۆپلەی شەشمدا چەند بەیت لە مثنوی و چەند میتۆلۆژی و فیگوری ناسراوی تراژێدی لە ئەدەبی کوردیدا دێتە ناو دەق:
جا کە سەرخۆش بووم بە دەنگێکی نەوی
بۆت دەڵێم ئەو شیعرە بەرزەی (مەولەوی):
"بشنو از نی چون حکایت میکند
از جدائیها شکایت میکند" (ک. 6، ل.18)
کارتێکەریی زمان و شیعری مەولەوی لەسەر ناڵەی جودایی ئاشکرایە. لەو بەیتە کە لە هەوەڵی مثنویدا هاتووە، "نەی" ڕۆڵێکی بەرچاو دەگرێت تا گوزارشت لە دەرد و ڕەنجی جودایی شاعیر بکا کە لە زمانی "نەی" دێتەدەر:
بشنو از نی چون حکایت میکند
از جدائیها شکایت میکند
تا مرا از نیستان ببریدەاند
از نفیرم مرد و زن نالیدەاند.
پەژارەی شاعیر لە ڕێگای "نەی"یەوە کە لە "نیستان" و وڵاتی خۆی داپڕاوە ڕەوایەت دەکرێ. "نەی" ئامێرێکی کۆن کە لە نەێ دروست دەکرێ. شاعیر بە نەفەس و ڕۆحی خۆی نەی دەژەنێ. نەی وەک پێنووسیش بەکاردێ کە لە جەوهەر هەڵدەکێشرێت و جەوهەرەکە هەڵدەمژێ و پێی دەنووسرێت. کەواتە لێرەدا نەی هەم ئامێرە و هەم پێنووس. نەی هەم دەنووسێ و هەم دەژەنێ. لە هەردووک حاڵەتدا خەمێک هەڵدەمژێ و دوبارە دەریدەخاتەوە. بە ناڵەی نەی و نووسینی نەی، باسی خەمێك دەکرێ کە دەردی جودایی‌و عەشق و خۆکوتانە بۆ یەکگرتنەوە. ئەو خەمە خەمی ئینسانە بەگشتی و تەنیا هی شاعیرێکی کورد نییە. بەڵام ئەو خەمە (دەردەکورد) تا ئێستا هیچ "نەی"یەک باسی لێوەنەکردووە و لێرەدا ئەو دەردە تێکەڵاوی دەردی تاک و سروشت دەبێ بۆ گەڕانەوە بۆ سەرچاوە و ئازادی:
بۆیە ناڵەم تێکەڵی نەی کردووە
شیوەنێکم پێیە نەی نەیکردووە
/.../

شیوەنی من شیوەنی ئینسانییە
بانگی ئازادی و گرۆی یەکسانییە (ک. 6، ل. 18)
بەشێک لە "خود" دەخوازێ ڕەنجی خۆی تیمار بکا و بگاتەوە سەرچاوە. سی و حەوت بەیت دواتر ئەو یەکگرتنەوەیە سەقامگیر دەبێ. شاعیر کە ساڵانێکی زۆر خەباتی کردووە و لە تاراوگە بووە، چەند بەیت لە "پیری" خۆی بەقەرز وەردەگرێ تا باسی ئەوەمان بۆ بکا کە دڵنیایە ڕۆژێک لەگەڵ خاکی وڵات، یاران و هەموو ئەو شتانەی کە جێیهێشتوون یەکدەگرێتەوە ئەگەرچی هەلومەرجی ئێستای ژیانی لە قەیراندایە و دووری بێهێزی کردووە:
گەر دەناڵێنم، ئەمن پەککەوتە نیم
تێدەکۆشم بۆ وەصڵ تاکو دەژیم
/.../
هەر کسی کو دور ماند از اصل خویش
باز جوید روزگار وصل خویش
ڕیگە دەپرم، کوانێ هەنگاوم شلە
ڕاستە بێهێزم، دەکەم ئەمما ملە (ک. 6، ل. 22)
لە کۆپلەی حەوتەمدا چەند ناوی مێژوویی ژن و پیاو دێنە نێو دەق. ئەو ناوانە کێن و چ کاریگەرییەکیان هەیە؟ هەوەڵ با ناوەکان جارێکیتر بنووسینەوە: بەکرە شۆفار کە بوو بە هۆی مەرگی مەم و زین لە تراژیدی مەم و زین[7]، مەم و زین، قەرەتاژدین، چەکۆ و عرفۆ (سێ یاری مەم)، لاس و خەزاڵ، خانزاد (سەرۆک خێڵ و خوشکی خەزاڵ لە تراژیدی لاس و خەزاڵ)، شەم و شەمزین، خەج و سیامەند، برایم و پەریخان و سەرئەنجام ناوی وەلی دێوانە کە شیعری بۆ خۆشەویستەکەی شەم گوتووە:
کەوتمە نێو چاڵی دیلی وەک (مەمێ)
(یایەزین) لە کوێیە هاواری کەمێ!
وام بە تەنیایی لەنێو خوێنا شەلاڵ
کوانێ عێل و کوانێ (خانزاد) و (خەزاڵ)؟!
زور لەمێژە نارەناری منی نەبیست
هەروەکو (شەمزین)، (شەمیلە)ی خۆشئەویست (ل. 20-21)
ئەو پێنج بەیتە لە بەیتە بەناوبانگەکانی فۆلکلۆری کوردین. هەموو ئەو تراژیدیایانە باس لە ئەشق، زوڵمی دەسەڵاتداران، خەیانەت و جودایی دەکەن[8]. ئەو فیگورە ژنانەی کە ناویان لەو بەیتانەدا دێن، ژنانێکی ئاشق، ئازا و نەترسن کە لە بەرامبەر نۆرمدا ڕاوەستاون و خۆیان خستۆتە نێو خەباتێکی نابەرامبەر. شاعیر ئەو ناوانە دێنێتە ناو دەق تا نیشان بدا کە ژیانی ئەو جۆرێک بەردەوامبوونی تەقدیری قارەمانەکانی ئەو تراژیدیانەیە کە یان چوونە مەنفا و یان مەرگیان هەڵبژاردووە. شاعیر لەنێو خوێنی خۆیدا نوقمە، لە ڕیشەی خۆی دوورکەوتۆتەوە و "جەرگی لەت لەت"ـە. شاعیر ئارەزوو دەکا کە ئەو ژنە ئازایانە بێن و ڕزگاری بکەن و گورانی بۆ بڵێن. (هەموومان دەزانین کە پێهەڵگوتن بە کەسێکی کە کەوتۆتە غەریبی و مەنفا و یان شەهید بووە، بەشێکە لە دابونەریت و بەتایبەت لەنێو ژناندا وەک سێرمۆنی ئەنجام دەدرێ.)
وێنەی ژن لە شیعری هێمندا، لە هەوەڵ شیعرەکانییەوە تا دوایین شیعرەکان، گۆڕانکاری زۆری بەسەردا هاتووە. هێمن لە شیعرەکانی خۆیدا داواکاری

یەکسانی کچ و کوڕە و ئارەزوو دەکا کە کار و چالاکیی ژنان بەشێکی گرینگ بێ بۆ دروستکردنی وڵاتێک کە لە وێندەرێ ژن و پیاو هاوسەنگن. هێمن لە زۆر شیعردا ڕەخنە لە پۆزێسیونی ژێردەستەی ژنان دەگرێ. لە پێشەکی ئەم کارەدا باسم لەوە کرد کە من دەمویست شیعرێکی‌تر هەڵبژێرم و چاو لە دوو چەمکی "چین" و "جنس" بکەم. ئەو شیعرە سووری دەوران 1978ـە کە باس لە ئەشقی نێوان کچە میرێک و کوڕە شوانێک دەکا. خاڵێکی گرینگ لە شیعری سووری دەوران دا ئەوەیە کە کچەکە داوا لە کوڕ دەکا کە پێکەوە هەڵبێن و ڕەخنە لە میر و کۆمەڵ و نۆرمەکان دەگرێ. ئەو دەخوازێ کە یان پێکەوە بمرن یان ئاواتیان بێتە دی. کچ و کوڕ ڕادەکەن و سەرئەنجام بەدەست داروغە دەگیرێن و بە دەستووری میر دەکوژرێن. (سووری دەوران، ناڵە جودایی، ل. 53-89)

هێمن ناو و وێنەی شیعری لە شاعیرانی‌تر وەردەگرێ بەڵام ئاڵوگۆڕیان بەسەردا دەهێنێ و ناخوازێ وەک هەمیشە بە شێوەی سوننەتی ژن وەک ئابجێکت ببینێ. هێمن دەخوازێ ژنان بخوێنن و دانش/ زانست وەدەستبێنن و لەو ڕێگەیەوە کۆمەڵێکی بەرامبەر دروست بێ. ژنی ئیدیالی هێمن "شیرین"ی وەفایی (1838-1899) نییە کە تەشی دەڕێسێ. هێمن بە ئاواتە کە ژنانی جستجوگر/ وردکۆڵ کە دەتوانن پیاوان نەجات بدەن، گورانی بۆ شاعیر بڵێن:

من تەشیڕێسێکی وەک "شیرینی وەفایی"م بۆ چییە

کیژی ئازای چاوکراوە و فێرە زانینم دەوێ[9]

و لە کۆتایی کۆپلەی حەوتەمدا شاعیر دەپرسێ کێ دەڵێ کە ئەو "وەلی دێوانە" نییە. وەلی دێوانە کییە؟ وەلی دێوانە (1745-1801) بەهۆی ئەشقی خۆی بە "شەم" کەوتە جیهانی شێتی[10]. جیاوازی چینایەتی نێوان وەلی و شەم بوو بە هۆی ئەوە کە ئەو دوو دڵدارە نەگەنە یەک. ئەشقی دێوانە بە شەم لە ئەدەبی کوردیدا بۆتە میتۆلۆژی و سیمبۆل بۆ ئەشقێکی ڕاستەقینە و قووڵ کە دەتوانێ ئینسان تا ئەوپەڕی دێوانەیی بەرێت. لێرەدا شاعیر لە نێوان خۆی و دێوانە، "هویت سازی" دەکا واتە ناسنامەیەك دروستدەکات. ژیانی هێمن "تناسخ" و بەردەوامی ژیانی دێوانەیە: یەک چارەنووس بۆ دوو پەیکەر، دوو کەس لە یەک پۆزیسیۆن، ڕۆحێک لە دەورانی خەمۆکی و جیایی کە نەبوونی گەرمای ژن لە ژیاندا بۆتە هۆی چارەنووسێکی تراژیدیایی:

ئەو لە زۆزان، من لە ئارانی دەژیم

کێ دەڵێ ئەمنیش (وەلی دێوانە) نیم؟! (ک. 7، ل. 21)

بەڵام ڕۆحی هێمن لە چوارچێوە "تراژیدیاییەکاندا کە تاک ئەسیری خۆی دەکا" نامێنێ. لە تاریکترین ساتەکانی ژیاندا کە خودی شاعیر لە چاڵاوی تەنیاییدایە و کاسەی ڕۆحی پڕاوپڕە لە خەم و لیێ دەڕژێ، "خود" لە خەلسە دێتەدەر و ڕاستەوخۆ ڕوو لە وڵات، دۆست و خزمان دەکا:

کوردەواری، ئەی وڵاتە جوانەکەم!

ڕۆڵەکەم! خێزانەکەم! باوانەکەم!

ئەی ئەوانەی قەت لەبیرم ناچنەوە

ئێستە بمبینن ئەرێ دەمناسنەوە؟ (ک. 8، ل. 21-22)

و لە کۆپلەی نۆیەمدا "خود" ڕادەبێ و ڕوو لە یاران و ئازیزان دەکا و باسی گەڕانەوەی خۆی بۆ سەرچاوە دەکا. لێرەڕا "خود" شۆڕشگێڕانە هەنگاو هەڵدێنێ:

ئەی ڕەفیقان ئەی عەزیزانی وڵات!

ئەی برای هاوسەنگەری جەرگەی خەبات!
/../
ڕێگە دەبڕم، کوانێ هەنگاوم شلە
ڕاستە بێهێزم، دەکەم ئەمما ملە (ک.9، ل. 22)
تۆن و ڕیتمی خەماوی کە پێشتر شیعرەکەی داگرتبوو جێگای خۆی بە ڕیتمێکی تر دەدا و شاعیر دەگەڕێتەوە دەورانی لاوەتی. ڕۆحێکی ئاگرین، کێو و دەشت دەپێوێ و سەر لە کانیاو و مێرگ و تەلان و باخ و دێ و هەوار و ئەشکەوتی وڵات دەدا و دەخوازێ بچێتە شەوڕنی بیستان و دەستی بێری شۆخ و شەنگ بگرێ. سەرئەنجام "خود" دەگاتەوە سەرچاوە و جەژن دەگرێ و خۆشەویستەکەی لە باوەش دەگرێ و ئامادەیە لە باوەشیدا بمرێ.
Abjektionen och Chora
لە هەوەڵ بەیتی ناڵە جودایی دا شاعیر خۆی لە بەرامبەر کەسێک، " ئەو کەسە"، دادەنێ و دەخوازێ ئەو لە پۆزیسیۆنێکی خوارتر دابنێ. وشەی "ئەو کەسە" تەنیا وەک بەشێک لە ساختاری زمانی شیعرەکە نایە بەڵکو شاعیر خۆی لە ئۆپۆزێسیۆنی "ئەو کەسە" دادەنێ. "ئەو کەسە" ئینسانێکی بێخەمە کە شاعیر وەک "عنصر/ توخمێکی ناپاک" هەڵیدەسەنگێنێ. شاعیر ڕەنجی "ئەو کەسە" نەهی دەکا و دیکاتە ئابجێکتی خۆی. خودی شاعیر "ئەو کەسە" لە خۆی دوور دەکاتەوە کە توانایی ڕەنجبردنی نییە تا بگاتە حەقیقەت. شاعیر، خۆی "ئەو کەسە" و هەموو هەستی شناسایی دەکا بۆ ئەوە کە بتوانێ لەو ئاڵۆزییەی کە تێیدایە بسازێ. هەر بۆیە "پاکی" خۆی لە بەرامبەر "ناپاکی" "ئەو کەسە" دادەنێ. "خود" کە هەڵگری دڵێکی پڕ لە خەم "ئاپژکشوونە" لەبەرامبەر ئەو کەسە کە لە خودی شاعیر ناچێ ڕادەوەستێ و بەدوای "مانا"دا دەگەڕێ. بۆ دەبێ "ئەو کەسە" کە ڕەنجی نەدیوە و ناپاکە بێت و مەیخانە تەنگ بکا لە کاتێکدا کە شوێنی تر زۆرە بۆ گاڵتە و جەفەنگ:
ئەو کەسە بێکەس نییە و خانە خەراب
دەک بە ژاری ماری بێ بادە و شەراب!
ئەو کەسەی نەیچێشتووە دەردی ژیان،
ئەو کەسەی نەیدیوە ئێش و برک و ژان،
/.../
بۆ دەبێ بێت و بکا مەیخانە تەنگ؟!
شوێنی دیکە زۆرە بۆ گاڵتە و جەفەنگ... (ل. 12-14)
شاعیر جیاوازییەکی بنەڕەتی لەنێوان خۆی وەک کەسێکی بگەڕ/ جستجوگر و "ئەو کەسە" بێخەمە دادەنێ."ئەو کەسە" کێیە؟
"ئەو کەسە" ئینسانێکی لەخۆڕازی و ناپاکە کە لە چوارچێوەی یەک ئێلێمێنت/ عنصردا نامێنێ. "ئەو کەسە" دەتوانێ دیکتاتۆرێک بێ، ئەشێ خائینێک بێ و یان کەسانێک کە خۆ لە خەبات نادەن و بێتەفاوەتن و دەستیان بە کڵاوی خۆیانەوە گرتووە با نەیبا. "ئەو کەسە" دەتوانێ کاین/ قابیل بێ کە برای خۆی بۆ دەسەڵات کوشت[11]. "ئەو کەسە" کە ناپاکە بۆ دەبێ بێتە مەیخانە کە شوێنێکی پیرۆزە. شاعیر زیارەتی مەیخانە بۆ "ئەو کەسە" قەدەغە دەکا و مۆنۆپۆلی ئەوە لەدەست دەگرێ تا کە وەک سابجێکت تەفسیری جیهان بکا و یاسا داڕێژێ. شاعیر وەک ڕۆحێکی "جستجوگر" لە ئۆپۆزیسیۆندایە و خۆی لە سەرەوەی هەموو دەسەڵات و

کەسایەتییەکان دادەنێ. شاعیر وەک ئەندامێک لە گروپێکی گەورەدا تامی جودایی و مەنفا و زەبروزەنگی چێشتووە و لە هەوارگەی خەیاڵیدا شوێنێک بۆ "ئەو کەسە" نابینێتەوە. لە خەیاڵی شاعیردا، هەروەک جیهانی واقیع، کاتێگۆری هەوەڵ سیمبۆلی وێرانی و تاوانە. لە خەیاڵی ئینسانی کوردا "ئەو کەسە" جێی نابێتەوە و "ئەو کەسە" لەگەڵ زەبروزەنگ پێناسە دەکرێ. دیکتاتۆرانێک کە بوونە هۆی چوونە مەنفای تاکەکان و ناهێڵن خەڵک ژیانێکی ئاسودە و ئاسایی بژی. لەو وڵاتەدا شاعیر قارەمانێکە کە بەدوای "حەقیقەت"دا دەگەڕێ و بەختەوەر نییە. هەر بۆیە هەموو ئارەزوەکانی شاعیر و حەقیقەتی بوون لەنێو خەیاڵدا کۆدەبێتەوە و شاعیر تاوانباران دەستنیشان دەکا و خۆی لە بەرامبەریان دادەنێ:

بۆ کەسێکە مەی: کە دەردی کارییە
بێخەمێک بیخواتەوە، زۆردارییە
بۆ کەسێکە مەی: دڵی پڕ بێ لە داخ
بۆچی لێی بخواتەوە بەرزەدەماخ؟ (ل. 12)

"ئەو کەسە" هەروەها دەشێ لەو کەسانە بن کە خەیانەت بە خاک و نیشتمان دەکەن؛ ئەو کەسانەی کە بەخاتری پارە، دەسەڵات و یان نەجاتی گیانی خۆیان دەکارن دژ بە خەڵکی خۆیان هەڵگەڕێنەوە. و یان ئەوانەی کە وا نیشاندەدەن کە هیچ گرفتێک نییە و جیهان ئەمن و ئەمانە و لە خەباتدا بەشداری ناکەن.

دەقە جۆراوجۆرەکان، بە ڕای کریستێڤا، دەتوانن ناوی تیپی جوراوجۆری ئابێکشوون بن. ئابێکشوون هەستێکی فیزیکی و ڕۆحی بێزکردنە کە تووردەدرێ. ئابێکشوون تایبەتمەندییەکانی ئابجێکتی هەیە و لە دژی "خود" دەوەستێ. ئینسان بوونەوەرێکی ڕۆحی و بیرمەندە کە ئابێکشوونەکان دەناسێتەوە. کریستێڤا پێیوایە کە ئابێکشوون بناخەی کەلتوری "خود"ـە و وەک مەرزبانێک کاردەکا. ئینسانە ئابێکشوونەکان ڕەمزی دەکا کە نیشانەی "'ویست'" و "'کمبود/ کەمایەسی'"'یە کە بەهۆی جودایی و داپڕان دروست دەبن.

ئەو بێزارییە قووڵە لە "ئەو کەسە" سەرەتای لەدایکبوونی "خود"ـە. "ئەو کەسە" لاوازییەکی هەیە، جۆرێک ناپاکی کە "خود" لە بەرامبەریدا نەشوونەما دەکا. لە کێبەرکێی بەینی شاعیر کە ڕەنجی بینیوە و پاک بۆتەوە و "ئەو کەسە" کە ناپاکە، خوڵقاندن و نووسین ئیمکانی ئەوە بە "خود" دەدا کە لە پرۆسەی "دگردیسی"دا دوبارە لەدایکبێتەوە و هەستێ و ببێتێ. لە ئاخرین بەیتی کۆپڵەی سێیەمدا ئاخرین وشەکان سەبارەت بە "ئەو کەسە" دەگوترێ و لە "خود" دوور دەکرێت و ئیتر باسی ناکرێ:

ئەو کەسە جێگای لە مەیخانێ نییە
ئەو کەسە بادە و شەرابی بۆ چییە؟! (ل. 15)

و لە کۆپڵەی چوارەم ڕا فیگوری "ئەو کەسە" کە لەگەڵ "خود" هەڵدەسێنگێندرا ون دەبێ و ئینجا شاعیر ڕاستەوخۆ باسی بوونی خۆی و ڕەنجەکانی خۆیمان بۆ دەکا:

ساقیا، وا وەرگەڕێ، وا وەڕگەڕێ!
ڕوو لە لای من کە، مەچۆ بۆسەر پەڕێ...
/.../
مەی حەڵاڵە بۆ منی وێرانە- ماڵ
بۆ منی سەرگەشتە و ڕووت و ڕەجاڵ

/.../
لێوبەباری، دەردەداری، ڕەنجەڕۆ
شاعیری جوانیپەرستی دڵ بەسۆ... (ل. 15-16)
خزم و کەس، خوشک و برا، یاران، یار و خۆشەویست، لەنێو دەقی ناڵەی جودایی دا لە سیستەمی زماندا جێگای خۆیان دەکەنەوە و ناودەبردرێن بەڵام لە هیچ شوێنێکی ئەو شیعرە باڵابڵندەدا ناو یان وشەی "دایک" نایەت. بۆ؟ بە ڕوای من "خودێکی نارسیستییانە" "دایک" وەپشتگوێدەخا و سیستەمی زمان جێگای ئەو دەگرێتەوە چونکە کەمایەسی گەرمای دایک هێندە قووڵە کە "خود" بۆ ئەوە کە بەسەر ئەو ترس و کەسەرەدا زاڵ بێ، بە بەکارهێنانی زمان و وشە دەخوازێ ئەو بۆشایی‌یە پڕکاتەوە:
دێم ببینم نیشتمان و زێدەکەم
دێم ببینم خزم و کاک و دێدەکەم
دێم و دەگرم بازی بێری شۆخ و شەنگ
دێم و دەگرم دەستی دۆی جوان و چەلەنگ
دێم گراویی خۆم لە باوەش وەرگرم
دێم نەهێڵم بەرهەڵست و بەرگرم (ل. 23-24)
لە شیعری ناڵەی جودایی دا ڕیتمێکی وەها دایکانە هەیە کە نابێ خۆمانی لێ گێژ کەین و لە دەستمان دەرچێ. ئەوە لە ئاخری شیعرەکەدا بە ڕوونی دەردەکەوێ. لە هەوەڵدا ئەو ڕیتمە دایکانەیە لە دیالۆگ لەگەڵ ساقی، یادکردنی خەمڕەوێن و دەستەکانی بازی شۆخوشەنگ و یان ناوبردنی فیگورە ژنەکانی میتۆلۆژی کوردی وەک خانزاد و و خەزاڵ و شەم خۆ نیشان دەدا. بەڵام سەرئەنجام ئەو ڕیتمە زمان داگیردەکا و ڕیتمی کۆپڵەی نۆیەم وەها بنەڕەتی دەگۆڕدرێ کە مارشی "خود" بەرەو سەرچاوە واتە وڵات/ دایک دەبیسین کە بە شاخ و داخدا سەردەکەوێ و دەشت و دۆڵ دەپێوێ. شادیی خەیاڵی گەیشتن بە وڵات و دایک/ کۆرا لەدوای سەفەرێکی ئەوها درێژ و پڕ لە خەم، هەموو بوونی "خود"، چ فیزیکی و چ ڕۆحی پڕدەکا. "خود" بۆ گەیشتن بە کۆرا بەپەلەیە. کۆرا وڵاتە و وڵات کۆرا. گەرمای دایکانە کە تا ئێستا شاراوە بوو ڕیتم و ئاهەنگێکی تر لە بەیتەکانی کۆتاییدا دەخولقێنێ. شاعیر بە ڕاکردن دەگەڕێتەوە بۆ ئەو شوێنەی کە تێیدا لێی لەدایکبووە واتە کۆرا/ وڵات کە لەوێندەرێ نە سابجێکت هەیە و نە ئابجێکت. ئەوە کات و زەمانێکە کە تەنیا شتێک هەیە: منداڵێک لەنێو پیلەی بێگوناهی خۆیدا واتە لەنێو کۆرادا. ئینسان هەمیشە لەو شوێنە دەگەڕێ کە جارێک لە جاران خۆی لێ ڕزگار کردووە و "خود" لەو ساتە لەو بەختەوەرییە دەگەڕێ کە منداڵ و دایک یەکبوون. هەر ئەو جۆرەکە زەردەشت لە وەهای وت زەردەشتدا دەڵێ "بەختەوەری ژنێکە" (ل. 149) و یان شاعیر دەفەرمووێ:
"هر کسی کو دور ماند از اصل خویش
باز جوید روزگار وصل خویش. (ل. 22)
پەراوێز
[1] تیۆری لاکان دەر بارەی سابجێکتێکی ئاڵۆز لەسەر بناخەی ئەوە دامەزراوە کە کاتێک منداڵ (لە دەوروبەری 6 مانگ) وێنەی خۆی لە ئاوێنەدا دەبینێ شیفتەی وێنەی خۆی دەبێ. منداڵ خۆی و وێنەی خۆی لە ئاوێنەدا وەک یەک گشت دەبینێ و کەسایەتییەک لای دروست دەبێ کە لەڕاستیدا لەسەر بناخەی

هەستێکی هەڵە داڕێژراوە کە وێنەکە وەک حەقیقەتێک دەربارەی خۆی دەبینێ .Ebba Witt- Brattström (red), Stabat mater (2002), s. 16

[2] "کۆرا" تێرمێکە کە ئەفلاتوون بەو مانایە بەکاریهێناوە کە ژن تەنیا وەک زەرفێکە بۆ تۆوی پیاو. Kvinnovetenskaplig tidskrift 2-3, ”Den främmande kvinnan - presentation av Julia Kristeva”, s. 49.

[3] بۆ فرۆید فازی ئۆیدیپوس و بۆ لاکان فازی ئاوێنەیی بناخەی دروستبوونی کەسایەتییە. بەڵام کریستێڤا ئەو دروستبوونە زۆر پێشتر دەبینێ. Stabat mater. s. 16- 18, och 125-126.

[4] Johan Berger پێیوایە کە ڕوخساری گواستێنەری هونەر هەمیشە فۆرمێکە لە نیایش و زیکر. Aiolos, Nr. 25-26, s. 129.

[5] ئوولسۆن دەڵێ کە "خود" لە شیعری سۆدێرگران دا پۆزیسیۆنێکی نێوان خوا و ئینسانی هەیە. 246- 249. Läsningar av Intet, s. 5

[6] لە ئەدەبی کوردیدا دەتوانین ناوی وا ببینین کە پیاوی ئایینی بوون بەڵام بە خاتری ئەشق ڕوویان لە ئیسلام وەرگەڕاندووە. بۆوێنە "شێخی سەنعان" کە لە ئەدەبی فارسیدا ناوی لە منطق‌الطیرعطار 1119- 1193دا هاتووە. (احمد رنجبر،1989) هەروەها فەقێ طیران (1561-1641) لە کتێبی "شێخی سەنعان"دا باسی شێخی سەنعان دەکا. مێژووی ئەدەبی کوردی، خەزنەدار، ل. 174-171. شێخی سەنعان کە پیاوێکی ئایيندار بووە چوارسەد موریدی بوو. شێخ سێ شەو خەون دەبینێ و لە خەوندا ئاشقی کچێک دەبێ کە لە ڕۆم بووە. شێخ شێواو و شەیدا بەڕەو ڕۆم ڕێدەکەوێ. موریدەکانی لەگەڵی دەڕۆن. ئەشقی کچی تەرسا وا لە شێخ دەکا کە ببێتە شوانی بەرازان. موریدەکان شێخ جێدەهێڵن. پاشان دیسان دێنەوە لای شێخ و لەبەر خوا دەپاڕێنەوە کە شێخ نەجات بدا. سەرئەنجام کچ ئاشقی شێخ دەبێ. هێمن لە شیعری ڕێژنە لە کتێبی ناڵەی جودایی دا(ل. 93) جۆرێکتر باسی ئەشقی خۆی دەکا:

شێخی سەنعان بۆ کچی گاور لە ئیسلام وەرگەڕا

من خەریکە بۆ کچە شێخێ پەشیمان ببمەوە.

ماموستا هێمن و عایشە خانم خاڵۆزا و پورزا بوون و عایشە خانم کچە شێخ بووە.

[7] "مەم و زین" لە سەرەتاوە فۆلکلۆرە و ئەحمەد خانی نووسیویەتییەوە. هێندێک بیرمەند پێیانوایە کە خانی هەوەڵ بەردی بناخەی ناسیۆنالیزمی کوردی داناوە کە چیرۆکی ئاشقانەی "مەم و زین"ی تێکەڵاوی هەستی ناسیۆنالیستی کردووە. سەردەمی نووسینی ئەو چیرۆکە سەردەمی سازبوونی دەوڵەتەکانی ناسیۆنالی ئەوروپی بوو. خانی لە 1650 لە شاری بایەزید لە باکووری کوردستان لە ناوچەی بۆتان لەدایکبووە. ئەو شارە مەشهوور بووە کە مزگەوتی زۆری بووە کە "طلبە"ی وەرگرتووە. دواتر خانی بۆ خوێندن لە بایەزید دەڕوا. خانی ساڵی 1707 کۆچی دوایی کردووە. بەرهەمەکانی خانی بریتین لە هەدیقا ئیمانا، نەوبەهاری بچووکانە، مەم و زین و هەروەها هێندێک "غزل". خەزنەدار، 2002، ل. 307-308.

[8] ئۆسکار مان (1905) 19 سرووده و 6 چیرۆکی کوردی بە ئەلفوبێی لاتینی نووسیوەتەوە. مان پێشەکییەکی بۆ ئەو کتێبە بە ئاڵمانی نووسیوە کە تا ئێستا نەکراوەتە کوردی. "تحفە مظفریە"، ئۆسکار مان، وەڕگێڕ هێمن، (1975).

[9] لە شیعری "فرمێسکی ڕنوو"، هێمن ناوی "شیرین"ی مەلا عەبدولڕەحیم ناسراو بە وەفایی بە قەرز وەردەگرێ بەڵام ئیتر هێمن ناخوازێ کە کچانی کورد

وەک "شیرین"ی ترادیسۆنی بن بەڵکو هێمن بە ئاواتە کە کچانی کورد فێری زانین بن و جیهانێکی تازە دروست بکەن. دیوانی هێمن، 2003، ل. 383-386.
[10] بەگوێرەی خەزنەدار ساڵی لەدایکبوونی وەلی دێوانە و چۆنێتی ژیانی بە دەقیقی دیار نییە. دەکرێ بڵێین کە دێوانە ساڵێ 1745 لە ناوچەی هەڵەبجە لەدایکبووە و تا ڕادەیەک خوێندەواری بووە. بە ناوی جۆراوجۆر ناسراوە وەک میرزا موحەمەد، ڕەزا کوری کوێخا حەمە و وەلی. بەهۆی ئەوین بە کچێک لە چینی سەرتر لە خۆی دەچێتە ناو دونیای فەرامۆشی و دینی. هەربۆیە نازناوی "دێوانە"ی پێدەبەخشدرێ. خەزنەدار، ل. 103-104.
[11] کریستێڤا، " ناپاکی" وەک تاکە ئێلێمێنتێک نابینێ بەڵکو توخمێکی تێکەڵاوە کە خۆی لە یەک چوارچێوەیدا ڕاناگرێ. Fasans makt, s. 123.
سوپاس و پێزانین
سوپاس بۆ پروفیسۆر Ebba Witt- Brattström، لە نووسەرانی بەناوبانگی سوید و لێزان لە بواری لێکۆڵینەوەی ئەدەبی بە "ڕوانگەی فێمینستی". بێ یارمەتی ئەو خاتوونە ڕەنگە نەمتوانیبا ئەم کارە بەم شێوەیە ئەنجام بدەم. هەروەها سوپاسی شاعیری بەڕێز ئەنوەر قادر مەحەمەد دەکەم. جێگای باسە کە کاک ئەنوەر دوکتۆرای لەسەر شاعیری کورد مەولەوی لە زانکۆی سان پێتێرسبورگ وەرگرتووە. کاک ئەنوەر کتێبی نالەی جودایی چاپی ساڵی 1979ی لەلا بوو کە دای بە من. بەداخەوە ئەو چاپانەی دیکە کە لە ستۆکهۆڵم دەستدەکەوتن پڕ بوون لە هەڵە. سپاسی بەڕێز کاک جەعفەر حوسێنی ناسراو بە" هێدی" دانیشتووی ئاڵمان دەکەم بۆ ئەو زانیاریانەی کە سەبارەت بە ژیان و بەرهەمەکانی ماموستا هێمن بە ئیمێڵ بۆی ناردم. شایانی باسە کە هێدی لەنێوان ساڵانی 1980- 1985 دوستایەتی نزیکی لەگەڵ مامۆستا هێمن هەبووە. سپاس بۆ ئیدریس ئەحمەدی، ئاشتی بەرهوون و گەڵا ڕیانی. سپاسی بێکەرانم بۆ پەری شاکەلی کە سەرەڕای دووگیانی بە دەقی کوردی ئەم نووسراوەدا چۆتەوە.
نیچە ساڵی 1882 دەنووسێ: ئەوە پێویستییەکە؛ کاتێك ئینسان لە خۆی ڕازی دەبێت - بە شێوەیەك لە شێوەکان، لە ڕێگەی نووسینەوە بێت یان هونەر - ئینجا لەڕاستیدا ئینسان تەحەمول دەکرێت!"
نالەی جودایی بەو ڕووکردنی شاعیر لە ساقی دەستپێدەکا و شاعیر دەخوازێ سەرنجی ساقی بۆلای خۆی ڕاکێشێ و ڕەوایەتی ئەوەی بۆ بکا کە چۆن جیاوازی لە نێوان ژیانی تاکەکاندا هەیە:

ساقی‌یا وا بادەوە، وا بادەوە
ڕوو لەلای من کە بە جامی بادەوە
موشتەری وەک من لە مەیخانێ کەمن
زۆربەیان شاد و بەکەیف و بێ‌خەمن (ل. 12)

شاعیر باسی ئەزموونەکانی "خود" دەکا کە ئاسەواری قووڵیان لەسەر ڕۆحی داناوە. ئۆتۆریتەی زمان لە هەوەڵەوە بەرچاوە و لە هەوەڵ بەیتەوە کە شاعیر بە ساقی دەڵێ "وا بادەوە" سابجێکت دروست دەبێ و شاعیر خۆی وەک کەسێکی تایبەت دەنرخێنێ: "موشتەری وەک من لە مەیخانێ کەمن". شاعیر/ موشتەرییەکی بێ‌وێنە، هەست بە ڕەزایەتییەکی نارسیستی دەکا کە خۆی لە سەرووی ئەوانی تر کە دێنە مەیخانە دابنێ و یاسا لەدەست بگرێ. شاعیر وەک سابجێکتێکی تایبەت ئەوی تر/ "ئەو کەسە" تاریف دەکا و تایبەتمەندی/

سفەتەکانی دەبژێرێ: شاد، بێخەم، ڕازی و بەکەیف. شاعیر لە پلەی بارودۆخی ڕۆحی ئەوی تر کەم دەکا تا ڕادەی بەرزی ڕەنجی خۆی نیشان بدا. "ئەو کەسە" ئەگەر خەمێکی هەبێ لە خەمەکانی شاعیر ناچێ و مەیی لۆ حەرامە. مەی تەنیا بۆ کەسێکە کە:

ئەو شەڕابە ئاڵە بۆ بۆ بێدەرد نییە

لێی حەرام بێ ئەو کەسەی ڕەنگ زەرد نییە (ل. 12)

بۆ شاعیر چۆتە مەیخانە؟ ئایا ئەو کاتە کە شیعرەکە دەنووسرێ شاعیر لە مەیخانەیە؟ چ هاندەرێک (انگیزە)یەک شاعیر هان دەدا تا ڕوو لە وێندەرێ بکا؟

ئێمە دەزانین کە مەیخانە هەمیشە وەک شوێنێک بۆ مەستی و دۆزینەوەی ڕاستی سەیرکراوە. بۆ ئەوە کە ئینسان "خود"ی خۆی بدۆزێتەوە پێویستی بە پەناگایەک هەیە کە مەست بیر لە مانای ژیان بکاتەوە و ئینسان لە بوونەوەرێکی ئاسایی ڕۆژانە ببێتە ڕۆحێکی توێژەر کە بەدوای ڕاستییەکاندا دەگەڕێ. لێرە شاعیر شوێن و فیگورێک لە تێکستدا دروستدەکا. واتە مەیخانە و ساقی بۆ ئەوە کە لەڕیگەی زمان و وشە ئاڵوگۆڕ بەسەر "خودی شکاو"ی خۆیدا بێنێ چونکە شاعیر باوەڕی بە ئێستێتیک، جوانی و هێزی شیعر بۆ ساڕێژکردن هەیە. شاعیر داوا لە ساقی دەکا کە ئەو ئەرکە بەئەنجام بگەیەنێ کە چارەنووس بۆی دیاریکردووە، واتە هەڵگری حەقیقەت بێ. حەقیقەت و جوانی لە یەک توخمن. بە ڕای کارین فرانزێن جوانی لە کەناری حەقیقەتدا نییە بەڵکو لەگەڵ حەقیقەت تێکەڵاوە و ئەو دووە یەک شتن. لە ئانتیکەوە تا ئێستا فۆرمەکانی "جوانی" جۆراوجۆر بوون، سا لە کوڕێک چووە، سا لە ژنێکی جوان، سا لە فیگورێکی مردوو و یان ویستێك. جوانی لە خۆشەویستی و خوڵقاندندا بە ئێمە دەگا. کارین فرانزێن پێیوایە کە هونەر بەرامبەرە لەگەڵ ئەشق.

هەروەها ئینگمار هاگ پێیوایە کە جوانی سەروکاری لەگەڵ شتە تراژیدییەکان و ئاشقبوون هەیە. ڕۆڵی جوانی لە زمانی ڕۆژانەدا بە ئیدەیالکردن و "خواست عالی/ ویستێکی باڵا" دەبەسترێتەوە. هەموو ساتەکانی بێداری و خەون لە دیالکتیکدا دژ بە خۆیانن واتە "خود" لە پرۆسەیەکی فەرسوودگی/ سوان و وێرانیدا خۆی دەبینێتەوە.

لە کۆپڵەی هەوەڵەوە تا کۆپڵەی هەشتەم "نفی خود" لە ڕێتۆریکی شیعرەکەدا حاکمە. "خود" کە وەک "ئەوی تر" نییە و دڵێکی خەمباری هەیە بە شێوەیەکی وێرانگەر داوای شەراب دەکا بۆ ئەوەی بچێتە ناو دونیای خەون. بەپێی مارتین هایدگر دەکرێ کە لایەنی جیاوازی خود وەك "ئا بەرامبەری ئا" ببینین واتە "خود" بەرامبەرە لەگەڵ "خود". خودێک کە لە هەوەڵەوە یەک بووە و خۆی دابەش کردووە. کەسایەتی و "بوون" تێکەڵاون واتە هەموو بیر، هەست و بوون لێکگرێدراوە. "ئا بەرامبەری ئا" هاوکات هەم جیاوازی و هەم لێکچوون لە خۆیدا هەڵدەگرێ، واتە سابجێکت کە خۆی دەکاتە ئابجێکت لەڕاستیدا عەینی یەکن.

ناڵەی جودایی ڕیتمێکی وەها ئێگۆیستی/ خۆخوازانەی تێدایە کە سابجێکت، کە هەڵگری جیاوازی و لێکچوونە، دەبێتە هۆی ئەوە کە پارادۆکس/ ناتەبایی بێنێتە ئاراوە. شاعیر بێئەوە کە لە قەزاوەتەکانی خوێنەر بترسێ دەستدەکا بە سەرزەنشتکردنی ساقی بەڵام زۆر زوو لە بیری دەچێتەوە کە ساقی تاوانبار کردووە بە سەردانەواندن لە بەرامبەر زێڕ و زیو و دەوڵەمەندان و خۆی وەک هونەروەر ناساندووە. ئەو ناتەباییە کە "خود" خۆی و ساقی نەفی دەکا و هاوکات

بەدوای مطلق/ ڕەهابوون دا دەگەڕێ دەبێتە هۆی پرۆسەیەک کە "خواست"ی شاعیر بەدوای یەکگرتنەوە لەگەڵ خود و سەرچاوەدا بگەڕێ. خود کە بوونەوەرێکە فانی لە جاودانگی/ نەمریی دەگەڕێ.
ناتەبایی دەتوانێ چۆنێتی بەرهەمهێنانی وشە نیشان بدا. بە بۆچوونی کیرگەگارد، فەیلەسوف، ناتەبایی و ڕەنج خزمی یەکن:
ئینسان نابێ ناتەبایی بە شتێکی خەراپ دابنێ. ناتەبایی ڕەنجی بیرە و بیرمەندێکی بێ ناتەبایی وەک ئاشقێکە بەبێ ڕەنج. (ئوولسۆن، ل. 80.)
ناتەبایی لە ناڵە جودایی‌دا لەوەدا خۆی نیشاندەدا کە سابجێکت هەم ڕەنجدەبا و دەناڵێنێ و هەم ئاشقی ڕەنجی خۆیەتی کە لەڕاستیدا ئەو ڕەنجە ئابجێکتە کە لێی دووره واتە وەڵات و خەڵکێک کە شاعیر مەجبوور بووە جێیان‌بهێڵێ. خود وەک "سابجێکتێکی مێژوویی" دەست لە گەڕان بەدوای "مطلقیت" هەڵناگرێ. لەو پرۆسەیەدایە کە ئینسان دروست دەبێ. ئینسان سەنتێزێکە لە "جاودانگی" و "فەنا". بەم جۆرە ناڵەی جودایی خۆ لە زەمان دەردەکا و شاعیر دەبێتە "سابجێکتێکی مێژوویی"؛ بەرهەمێکی تێکهەڵچندراو لە ئێستێتیک و ئێتیک، پێکهاتەیەکی هونەری لە ئینسان و "خواست" ی ئەو.
چەند مۆتیڤێک وەک پێوەندیی نێوان جیهانی زاڵمی دەرەوە و شاعیر کە لەو جیهانەدا دەژی، ڕەنجی شاعیر و تەنیایی ئەو بەهۆی مەنفاوە، پێگەی جوانی بۆ هونەر و نووسین کە ئینسان ڕەها دەکا، شیعرەکە بەرەوپێش دەبەن. لە دیالۆگی نێوان شاعیر و ساقی‌دا شاعیر باس لە ڕەنجەکانی خۆی و خەڵکی کورد دەکا. هاوکات کە "خود" دەچێتە ناو هیپنۆسێک دروستبوونی "خود"ێکی تر سەرهەڵدەدا. ئەو پرۆسەیە بەو مانایەیە کە "من مەستم کەوایە من هەم". "خود" کە لە خەلسە و ڕۆئیادایە بەرەوڕووی خود و جیهانی دەرەوە دەبێتەوە. خودێکی ترانسسێندنت/ گواستێنەر ئەوە هەڵدەبژێرێ کە هەوەڵ بڕواتە ناو خەلسە و دواتر بە هۆشیاری و خرد/ هزروە هەستێتەوە. لەو "گواستنەوە/ انتقال"ەدا شاعیر باسی ئەو خەیانەتانە دەکا کە هونەری لەگەڵ دەسەڵات و زێر گۆڕیوەتەوە و ناڕاستەوخۆ داوا لە ساقی دەکا کە وەک ئەو کەسانە نەبێ کە هونەر بە زێر دەگۆڕنەوە:

تۆش دەگۆڕیەوە دەگەڵ گەوهەر هونەر؟

کەنگێ گەوهەر جوانی کردن بەختەوەر؟

زێر بەڵایە، بێوەفایە دەوڵەمەند

هەر هونەر نەمرە، هونەروەر مەرد و ڕەند

قەدری جوانی کوا دەزانێ ماڵپەرست!

جوانپەرستە پیری خاوەن زەوق و هەست (ل. 17)

ماڵپەرست و نەزان ئەو تایبەتمەندیەی نییە کە قەدری "حەقیقەت" بگرێ. تەنیا هونەرمەند، "خردمند"ێکی ڕەنجەڕۆ، نرخی بوونی جوانی دەزانێ. کەوایە بوون و جوانی کە لە ساقیدا هەن نابێ خەیانەتیان پێبکرێ. شاعیر ساقی ئاگاداری خەتەرەکان دەکاتەوە:

نا مەچۆ، جوانێ مەچۆ، واوە مەچۆ!
تۆ فریوی زێر و زیوی وان مەخۆ! (ل. 17)

خرد/ هزر، ئەزموونی ژیان و ئەو ڕەنجەی کە شاعیر چێشتوویەتی شوێنێکی تایبەتی بە شاعیر دەدا واتە پۆزێسیۆنێکی هەڵبژێردارو. ڕەنج و هزر سەروەتی شاعیرن کە لەنێو زماندا خۆدەنوێنن. جوانی کە لەخۆیدا هەڵگری حەقیقەتە نابێ لەگەڵ زێر و زیو بگۆڕدرێتەوە. هونەر و جوانی لە هەوەڵەوە هەن و هونەرمەند بوون و حەقیقەت لە زمانی هونەریدا شکڵ دەدا. زمان تەنیا وشە، ڕستە و دەربڕین نییە کە پەیامێک دەگەیێنێ بەڵکو زمان ناو دەداتە "بوون" واتە بوون بە ناولێنان مانا پەیدا دەکا. شاعیر دەچێتە ناو دونیای سیمبۆلیک/ زمان چونکە هەموو شتێکی لە دونیای واقیعیدا لەدەستداوە و بەختەوەری بۆ شاعیر کاتێکە کە بەرهەمێک دەخوڵقێ و ئەزموونەکانی ژیان دەکرێنە نیشانە. شیعر زمانە و زمان پێشفەرزێکی شیعرە. شیعر و هونەر "بوون" ئاشکرا دەکەن. ئەوە بەرئەنجامی هاوکاری هونەرمەند و هونەرە. کاتێک حەقیقەت لە بەرهەمدا خۆ نیشاندەدا هونەرمەند بوونێکی مێژوویی نیشان دەدا. شاعیر "هستی" و بوونی مێژووی گەلێک دەنووسێتەوە و چونکە هونەر لە خۆیدا لە هەوەڵەوە هەیە هونەر و هونەروەر بوونێکی مێژوویی پیدا دەکەن.
لە کۆپلەی یەکەم تا کۆپلەی هەشتەم ڕەنج و خەمێک کە دەردەبڕدرێت قەوارەی زۆر لە ڕەنجێکی ئاسایی ڕۆژانە گەورەترە و "خود" سەرشار دەکا. ئەو "خود"ە کێیە؟
"خود" دەتوانێ دوو گروپ بگرێتە خۆی: تاکەکەس کە خەبات دەکا و دەکەوێتە مەنفا و کۆلێکتیف/ کۆ، کە ڕەنجێکی مێژوویی دیوە و شاعیر بۆتە دەنگی ئەو کۆیە و باسی ماڵوێرانی ئەو دەکا. ئەو خەمە خەمێکی ئاسایی نییە بەڵکو خەمێکی "مێژوویی/ مەزن"ە کە مێژووی گەلێک و ئازارەکانی هەڵگرتووە:
ئەو کەسەی نەیهاڕی بەرداشی زەمان
ئەو کەسەی "زیرەی نەگەییە ئاسمان"[1]، (ل. 13)
ئەو ئازار و دەردە هاوکات بە شێوەیەکی ناتەبایانە "خود" دەوڵەمەند دەکا. ئەو ڕۆحە کە لە بن بەرداشی زەماندا هاڕاوە دەخوازێ مەست بێ تا بگاتە کامڵبوون. شاعیر فازێکی پڕ لە ناتەبایی تێدەپەڕێنێ. لەڕاستیدا لایەنی لاواز و بەهێزی "خود" هەر یەکن و لە جموجووڵی ڕەوان و هەستەکانی شاعیردا تێکەڵاوی و دژایەتی "خود"ی شاعیر لە یەک سەرچاوەن. لە هەوەڵ ساتەوە سەرەڕای ئەوە کە "خود" خۆی پرشوبڵاو دەبینێ بەدوای خۆدۆزینەوەدایە. "خود" دەبێ هەوەڵ خۆی لە خۆی جیاکاتەوە و دواتر لەگەڵ خۆی یەکبگرێتەوە. سابجێکت/ "خود" لە پرۆسەی ڕەهاییدا هاوتوخمە لەگەڵ ئابجێکت/ "خود":
ڕێگە دەبڕم، کوانێ هەنگاوم شلە
ڕاستە بێهێزم، دەکەم ئەمما ملە (ل. 22)
"خود" سەرمەست دەبێ تا ئەو فورسەتە بداتە خۆی کە خۆ پاک بکاتەوە و لەگەڵ خۆی و سەرچاوە یەکبگرێتەوە. هاوکات کە "خود" خۆی نەفی دەکا "خودی لەدەستچوو" بەهێز دەبێ. "خودی لەدەستچوو" دەخوازێ کە بەسەر هەلومەرجەکەدا زاڵ بێ تا "خود"ێکی تازە لەدایکبێ. بەم شێوەیە شیعرەکە دەبێتە پۆرترێتێك/ وێنەیەک لە خۆتاقیکردنەوەی "خود" کە خۆی دەکاتە ئابجێکتێک بە دوو باڵی لەیەک جیاواز بەڵام هاوکات لێکچوو لە پرۆسەی "دگردیسی"دا. لەو پرۆسەیەدا "خود" لە شەڕ و دژایەتی لەگەڵ خۆیەتی و بەردەوام دەخوازێ کە

بەسەر خۆیدا زاڵ بێ و بگاتە ئارامی لەگەڵ خۆیدا. ئەو پرۆسەیە بەرئەنجامی هێز و بێهێزی "خود"ی حوکمفەرمایە کە "'خواست"'ێک بە ئەنجام بگەیێنێ.
"زاڵبوون بەسەر خود" دەبێتە هۆی ئەوە کە ئینسان بە "تعالی" بگا. لەڕێگەی مەستییەوە "خود" خۆی دەخاتە ژێر دەسەڵات و دەبێتە پردێک بۆ "انتقال" بۆ ئەوە کە لە درامای ناخدا ئەو هێزە پەیدا بکا کە "خودی لەدەستچووو شکاو" بکاتە ئینسانێکی نوێ واتە ئینسانی والا/ ابرانسان و خەم ببێتە شادی. "جودایی" دەبێتە هۆی ئەوە کە شاعیر ئەو بۆشاییە کە بەهۆی مەنفاوە پێکهاتووە بە وشە پڕکاتەوە واتە شێواوی دەبێتە جێگایەک بۆ نەزم. سەرئەنجام دێوی آشفتگی/ شێواوی لەو شەڕەدا دەبەزێ و خود دوبارە لەدایکدەبێ و سەردەکەوێ:

دێم و دەشکێنم لەوێ جامی شەراب

ماچی شیرین نایەڵێ تامی شەراب

دێم و ناترسم لە پەرژینی بەزی

هەر پەری سەرکەوت و دێوەزمە بەزی (ل. 24)

تەنیایی شاعیر، خەون و خواستی دەبێتە هۆی ئەوە کە "خود" ببێتە کاناڵیک کە پاپۆری وشەکان لەوێندەرێ تێپەڕبن. هەلومەرجی سەخت و بێدەرەتانی شاعیر کە ئەوی بێهێز کردووە دەبێتە هۆی ئەوە کە "خود" دەست بە نووسین بکا و بخوڵقێنێ. دووریی شاعیر لە ئازیزان و یاران دەبێتە هەوێنی شیعر و وشە دەبێتە هۆی نەجاتدانی "خودی لەدەستچوو". هەموو ئەزموونەکان دەبنە ڕەوایەتێکی تر لە ژیان. ڕابردوو وەک بەشێک لە ئێستا کە شاعیر خەریکە تێیدا دەنووسێ دەبێتە سەرچاوەیەک بۆ خوڵقاندن. بەم جۆرە شاعیر بەسەر خەمۆکی خۆیدا زاڵ دەبێ. دەقی تازە کە بناخەکەی لەسەر ڕابردوو داڕێژراوە بۆ ئەوە نییە کە دوبارە ڕابردوو تەجرەبە بکرێتەوە بەڵکو بۆ ئەوەیە کە بەسەریدا زاڵ بێ و لە شەڕێکی نەهاییدا "خود" بکاتە باڵادەست:

گەر دەناڵێنم، ئەمن پەککەوتە نیم

تێدەکۆشم بۆ وەسڵ تاکو دەژێم

کۆششی من زۆر بەجێ و زۆر ڕەوا

چونکە قانوونی تەبیعەت وایە وا (ل. 22)

ناڵەی جودایی لەسەر ترادیسیۆنێکی/ چاندی دیۆنیسۆسی دانراوە واتە لە شێواویدا (لێرەدا مەستی) حەقیقەت دەدۆزینەوە. لە جیهانی دیۆنیسۆسیدا دوو "قطب"/ جەمسەر هەن: ئاپۆلۆ و دیۆنیسۆس. ئەو دووە کە یەکێکیان نوێنەری شێواوییە و ئەوی تر نوێنەری نەزم، دژی یەک و هاوکات تەواوکەری یەکترن. ئەو دووە لە دەقێکی شاعیرانەدا دژ بەیەک بەڵام هاوکارن و پارالێل/ هاوتا/ هاوتەریب کاردەکەن. هاوکاری ئەو دوانە وەک منداڵدرووستکردنە کە پێویستی بە هەردووک توخم/ جنس هەیە. سابجێکت لە کێبەرکێکی جواناسی لە نێوان ئەو دووە دروستدەبێ واتە ژیان و خەم بەشێکن لە یەک.
لە زۆربەی زۆری شیعرەکانی هێمن‌دا "خود" لە بۆشایی، تەنیایی و وێرانیڕا دەگاتە یەکگرتن و گشت. "نقطه عطف"ێک و خاڵێکی وەرچەرخان لەلای "خواست" دەبێتە هۆی ئەوە کە خاڵی جودایی ببێتە هۆی خوڵقاندن. شاعیر وەک ئینسانێکی دیۆنیسی و مەست ڕوویەکانی جیاوازی ژیانی دیووە، هەم دەنگی

ژیان و هەم مەترسییەکانی. هێزی ڕەهاکەری هونەر ناتەواوایەکان تەواو دەکا و دەبێتە دەنگێک بۆ "'خواست"' کاتێک کە "خود" دەخوازێ خۆی لە ڕەنج و دەرد ڕەها بکا. خواستێک تەنیایی و خەم ڕێبەری دەکا بۆ ئەوە کە "خود" لەگەڵ وەڵاتی دایک، هەر نەبێ لە شیعر و خەیاڵدا، یەکبگرێتەوە. "خود" لە شەڕ لەگەڵ خۆی بەردەوام دەبێ تا کە لە کۆپلەی ئاخری شیعرەکەدا ئینسانێک ئامادەی فڕینە کە مەرگ بە گاڵتە دەگرێت واتە لە پرۆسەی ڕەنجدا "والائینسان" دروست دەبێ.

ئینسان، بە وتەی نیچە، ئاڵقەیەکە لە نێوان حەیوان و والائینسان. ئینسان شتێکە کە دەبێ بەسەریدا زاڵ بی. ئینسان هاوکات هەم هۆی فەنا و هەم جادەی پێشکەوتنی خۆیەتی. "خودی والائینسان"، وەک دەنگێکی خوڵقێنەر و بەزێنەری سنوورەکان لە پرۆسەیەکدا درووست دەبێ. "خود" هەوەڵ دەچێتە دەرەوەی خۆی و دواتر دەگەڕێتەوە لای خۆی. ئینجا لە دەوری خۆی سووڕدەخوا تا خۆی دوبارە وەدەستبێنێتەوە. سەرئەنجام دەگەڕێتەوە نێو و لای خۆی. لەو پرۆسەیەدا "خود" "دگردیسی" پەیدادەکا. "خود" بە بارێکی گران واتە "'خواست"'ێک ئیزندەدا کە شێتی بگەشێتەوە تا بگاتە "خرد" و لوتکە بەرزەکان. "خود" کە لەگەڵ خۆی لەشەڕدایە دەبێ بەسەر ئازادی خۆیدا زاڵ بێ و ببێتە "منداڵ". بۆ منداڵ؟ چونکە منداڵ بێگوناحە و منداڵ دەتوانێ ئیزن بدا کە خوا تێیدا وەسەماکەوێ و "خود" بفڕێ.

پرۆسەی ڕەنج دەبێتە هۆی "دگردیسی خود" واتە گەشەکرنی "خود" لە "هیچ"وە بۆ "هەموو شتێک". منداڵ/ خودی شاعیر، ئێستا دەتوانێ بگەڕێتەوە بۆ پاکی خۆی و بە ژیان "بەڵێ بڵێ". لێرە ئیتر مەرگ وەک خەتەرێک بۆ ژیان نابیندرێ بەڵکو ڕوویەکی تری ژیانە. ئینسان لە "هیچ"وە دێت و ساتێک دەژی و دوبارە دەگەڕێتەوە بۆ "هیچ". ژیان دیاردەیەکی شوێنی- ساتی سنوورداره کە دەگەڕێتەوە بۆ "هیچ". ئینسان نابێ لە مەرگ بترسێ و گرینگ ئەوەیە کە لە ژیاندا ئەو جۆرە کە زەردەشتی نیچە دەڵێ: "ئەی ڕۆح وەها مەست گۆرانی بڵێ کە تەواوی دەریاکان بێدەنگ گوێ بگرنە دڵتەنگی و مەیلت."

ئێستا ڕۆحێکی پڕ لە دڵتەنگی و ویست واتە ڕۆحی شاعیر گۆرانی خۆی چڕیوە. شاعیر هەم "خود"ی خۆی و هەم بەرهەمی خۆی ڕەها کردووە. نووکە دوای سەفەرێکی پڕ ڕەنج، بیر، ڕەاون و جەستە لە فازێکی ئاسودە و ئاشتیدایە. خودێکی والا بەسەر "خودی شکاو"دا زاڵبووە و کردوویەتی بە "ابرانسان".

ئینسانێکی بە ڕەواڵەت بچووک بەرەو مەرگ دەڕوا کەچی سەرئەنجامێکی مەزن و شاهانە لە بەرامبەر بیرێکی ئاسایی ڕۆژانە سەبارەت بە "مەرگ"دا ڕادەوەستێ و ترس لە مەرگ دەشکێنێ. "خود" لەگەل "هستی" و سەرچاوەی خۆی یەکدەگرێتەوە واتە دەبێتە یەک لەگەڵ کۆراو "هیچ". ئێستا دەقێکی هونەری/ شیعرێک خوڵقاوە.

بۆ گەلێکی زۆڵملێکراو شاعیر بەشێک لە نەست و بوونی خۆی دەداتە خوێنەر. هەنووکە، دوای سەفەرێکی دوورودرێژ، "خود"ی شاعیر سەرکەوتوانە دەگەڕێتەوە ناو خاک و بۆلای دایک و ئامادە و توانایی ئەوەی هەیە کە "ئازاد بۆ مەرگ و ئازاد لە مەرگ" بێ. "خود" دوای ژیانێکی پڕ لە خەبات، چ دژ بە خۆی و چ دژ بە "دەسەڵات"، دەبێتە والائینسان/ ابرانسان کە مەرگ دژ بە ژیان نابینێ بەڵکو وەک بەشیک لە ژیان چاوی لێدەکا:

دێم هەتا هەمبێ بڕست و بیر و هۆش

گەر گلاشم، کوردەواری و ئێوە خۆش! (ل. 24)

سەرچاوە و کتێب:

1-Auerbach, Erich, Mimesis. Bonnierpocket, Viborg 1999.
2-Dashti, Osman, Hemin, derbarey nawerokî siyasî û komelayetî shêerekanî. Tîshk Tryckeri, Solimaniye 2003.
Dewane, Weli, Diktsamling, utgivare Razi. Babil tryckeri, Bagdad 1979.
3-Franzén, Carin, Att översätta känslan, en studie i Julia Kristevas psykoanalytiska poetik. Brutus Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm / Stehag 1995.
4-Fredriksson, Gunnar, Schopenhauer. Albert Bonniers Förlag, Viborg 1997.
5-Hasanpoor, Jafar, Kurdish standard dialect, avhandling. Uppsalas universitet 2000.
.6Heidegger, Martin, Identitet och differens. Bokförlaget Thales, Stockholm 1996.
.7Heidegger, Martin, Konstverkets ursprung. Bokförlaget Daidalos, Uddevalla 2001.
.8Hemn, Chepke gol chepke Nergiz. Gelawej Förlag, Suleimaniye 1997.
.9Hemn, Diwani Hemn, utgivare Suleiman Chireh. Kitab–i Arzan Förlag, Stockholm 2003.
.10Hemn, Naley Jodai. Bagdad 1979.
.11Kleberg, Lars (red), Med andra ord, Texter om litterär översättning. Natur och Kultur, Smedjebacken 1998.
.12Kristeva, Julia, Fasans makt, en essä om abjektionen. Översättning av Agneta Rehal och Anna Forssberg. Bokförlaget Daidalos, Uddevalla 1992.
.13Kristeva, Julia, Stabat Mater, i urval av Ebba Witt-Brattström. Nok pocket, Natur och Kultur, Danmark 2002.
.14Mann, Oskar, Tohfai Mozafariye. Översättning och editor Mohemad Amin Shexolislami, Hemn. Saidiyan Förlag, Mehabad 1985.
.15Moi, Toril, Simone de Beauvoir, Hur man skapar en kvinnlig intellektuell. Brutus Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm/Stehag 1996.

.16Nietzsche, Friedrich, Den glada vetenskapen. Svensk översättning av Carl-Henning Wijkmark, Göteborg 1987.
.17Nietzsche, Friedrich, Samlade skrifter, Tragedins födelse, Band I. Symposion, Stockholm 2000.
.18Nietzsche, Friedrich, Så talade Zarathustra. Albert Bonniers Förlag, Viborg 1999.
.19Nordin, Svante, Filosofins historia, Det västerländska förnuftets äventyr från Thales till postmodernismen. Studentlitteratur, Lund 1995.
.20Olsson, Anders, Den okända texten, en essä om tolkningsteori från kyrkofäderna till Derrida. Kristianstads Boktryckeri AB, Kristianstad 1987.
.21Olsson, Anders, Läsningar av Intet. Albert Bonniers Förlag, Norge 2000.
.22Pourjewadi, Nasrolah, Mathnavi diktsamling. Amir kabir Förlaget, Tehran 1984.
.23Qeredaxi, Mohamad Ali, Wefais diktsamling. Kurdisk institutions Förlag, Bagdad 1978.
.24Renjbar, Ahmad, Manteqolteire Attar. Asatir förlag, Tehran 1989.
.25Schopenhauer, Världen som vilja och föreställning, Översättning och inledning av EFR Sköld. Bokförlaget Nya Doxa 1992.
.26Schopenhauer, Världsreflexer, ett schopenhauer- brevier, i utdrag och översättning av C: V: E: Carly. Björk & Börjesson, Stockholm 1921.
.27Xaznedar, Marf, Mejooy edebi kurdi (Den kurdiska litteraturens historia) Band 1. Skolverkets Förlag, Hewler 2001.
.28Xaznedar, Marf, Mejooy edebi kurdi (Den kurdiska litteraturens historia) Band 2. Skolverkets Förlag, Hewler 2002.
.29Xaznedar, Marf, Mejooy edebi kurdi (Den kurdiska litteraturens historia) Band 3. Skolverkets Förlag, Hewler 2003.
Tidskrifter
.1Aiolos, Tidskrift för litteratur, teori och estetik. Nr. 2, 1996.
.2Aiolos, Tidskrift för litteratur, teori och estetik. Nr. 25-26, 2005.
.3Doften av mitt lands moln, kurdisk poesi i urval. Kulturföreningen Sverige- Kurdistan. APEC Förlag 1991.

.4Kvinnovetenskaplig tidskrift. Nr. 2-3, 1984.
.5Kungl. Humanistiska Vetenskaps- Samfundet i Uppsala. Jan-Olof Tjäder (red). Årsbok 1993.

Referens

.1Agell, Fredrik, Frågan efter livets mening, om kunskap och konst i Nietzsches tänkande. Symposion, Stockholm 2002.
.2Eliot, T. S. Om poesi. Bonniers, Stockholm 1958.
.3Engdahl, Horace, Den romantiska texten. Albert Bonniers Förlag, Viborg 1995.
.4Lind, Lisa, Sören Kierkegaard själv, psykoanalytiska läsningar. Carlsson Bokförlag 2000.
.5Nylander, Lars (red), Litteratur och psykoanalys, en antologi om modern psykoanalytisk litteraturtolkning. Norstedt, Stockholm 1986.

CD: skiva

Hamid Hamidi, Armeni. Sna 2004.

سەرچاوەی ئەم باسە:-

http://www.e-xani.com/index.php?Page=Articles&cmd=4&id=17275&Lang=Ku